

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди**

Башкір О.І.

**ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ
навчально-методичний посібник**

**Харків
2016**

Укладач: Башкір Ольга Іванівна – к.п.н., доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доцент.

Рецензенти: кандидат педагогічних наук, доцент Васильєва Світлана Олександрівна; кандидат педагогічних наук, доцент Балацинова Алла Дмитрівна.

За загальною редакцією: доктора педагогічних наук, професора Золотухіної С.Т.

Теорія виховання: навчально-методичний посібник / О.І. Башкір; за загальною редакцією С.Т. Золотухіної. – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2016. – 96с.

У посібнику представлено тезисний виклад лекційного матеріалу, розробки практично-семінарських занять і зміст самостійної роботи студентів із визначених програмою тем курсу «Педагогіка. Теорія виховання».

Наведено приклади завдань об'єктивного контролю та самоконтролю знань із тем як аудиторної, так і самостійної роботи.

Посібник рекомендовано для використання студентами та викладачами вищих педагогічних навчальних закладів.

Затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди протокол № 3 від 08.04.2016р.

Видано за рахунок упорядника.

©Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
© Башкір О.І.

ЗМІСТ

I.	Передмова.....	4
II.	Опис навчальної дисципліни.....	6
III.	Зміст модуля «Теорія виховання».....	10
IV.	Тематика навчального курсу.....	20
4.1.	Педагогіка як наука. Загальна характеристика педагогічної професії.....	20
4.2.	Педагогічна майстерність учителя, її складові. Педагогічне спілкування.....	26
4.3.	Сутність процесу виховання. Принципи виховання.....	32
4.4.	Зміст виховання.....	41
4.5.	Форми та методи виховання.....	54
4.6.	Учнівський колектив.....	65
4.7.	Родинне виховання.....	70
V.	Словник термінів.....	76
VI.	Додатки	86
VII.	Рекомендована література.....	92
VIII.	Використана літератури.....	96

ПЕРЕДМОВА

Проблема підготовки вчителя перебуває сьогодні на зіткненні багатьох загальнонаукових, соціальних, культурних і морально-етичних процесів. Значущою залишається роль учителя – майстра педагогічної праці, громадянина, носія загальнокультурних і національних цінностей. Сучасний учитель є одночасно викладачем, вихователем, організатором діяльності учнів, активним учасником спілкування зі школярами, їхніми батьками й колегами. В умовах реформування освітнього процесу він виконує функції консультанта, дослідника, генератора розвитку суспільства. Педагог повинен постійно підвищувати рівень власного професіоналізму та педагогічної майстерності, вести творчий пошук.

Одним із найголовніших і завжди актуальних державних завдань є виховання молодого покоління, проблеми якого спонукають науковців і практиків освітньої сфери до пошуків оптимальних методів і форм виховної роботи. Завданням вищих навчальних педагогічних закладів на сучасному етапі є цілеспрямоване формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя, домінантною серед яких є формування особистості дитини.

Останні події в Україні яскраво виявляють усі упущення й недоліки в напрямках виховної роботи молоді. Пасивне ставлення людей до участі в громадянському житті суспільства, байдужість до власного здоров'я, досить велика кількість самотніх людей і нетривале існування подружнього життя, невміння знаходити компроміси, конфліктність характеру спілкування в громадських місцях, стереотипність поглядів свідчить про низький рівень виховної роботи в загальноосвітніх закладах України.

Курс «Теорія виховання» входить до комплексу навчальних дисциплін під назвою «Педагогіка» як один з його змістових модулів і сприяє формуванню в майбутнього вчителя понять «суб'єкт-суб'єктна взаємодія», гуманізм, мораль, гармонійний розвиток особистості, патріотизм, культура тощо, які стануть невід'ємною складовою його майбутньої професійної діяльності.

Систематизовані професійні знання з теорії виховання, чому сприяє вивчення дисципліни, уміння та навички виховної роботи, якими студенти оволодіватимуть у ході семінарсько-практичних занять, збагачуватимуть і урізноманітнюватимуть фахову підготовку майбутнього вчителя в руслі досягнення гнучкості та багатофункціональності професійної освіти та стимулюватимуть формування професійної мобільності майбутнього педагога.

Особливу увагу під час розробки курсу було приділено самостійному вивченню студентами ряду тем, оскільки співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи регламентується навчальним планом і перебуває у співвідношенні 1:2. Метою самостійної роботи студента є системне й послідовне засвоєння в повному обсязі навчальної програми та формування в майбутніх учителів навичок самостійного набуття та поглиблення знань,

розвиток професійної компетенції. Основним завданням самостійної роботи є поетапне вироблення навичок самостійної професійної (практичної і науково-теоретичної) діяльності на рівні європейських і світових стандартів.

Структура посібника увібрала сім тем курсу «Загальні основи педагогіки. Теорія виховання» у відповідності робочої програми навчальної дисципліни за вибором Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Педагогіка». Укомплектованість посібника відображає зміст кожної теми згідно кількості годин, відведених на лекційне, семінарсько-практичне та самостійне засвоєння навчального матеріалу студентами. Матеріал лекцій подано тезисно, що полегшує роботу майбутніх учителів і спроектовує їх самостійну роботу. Використання різноманітних форм і методів організації семінарсько-практичних занять сприяє не лише актуалізації пізнавальної діяльності студентів, а й їхньому ознайомленню з ними з навчальною метою. Самостійна ж робота спрямована на опрацювання відповідних тем і укладання за ними портфолію, що дає можливість майбутнім учителям узагальнити й систематизувати навчальний матеріал, а викладачам – перевірити рівень засвоєних знань студентів.

Вивчення курсу сприятиме розв'язанню низки завдань освіти, зокрема підвищенню рівня знань і вмінь майбутніх учителів реалізовувати виховний процес у школі з метою формування гармонійно розвиненої особистості.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

<i>Курс: бакалавр (денна форма навчання)</i>	<i>Галузь знань, освітньо- кваліфікаційний рівень</i>	<i>Характеристика навчального курсу</i>
Кількість кредитів, відповідних ECTS: 2 кредити Змістових модулів: 1 Загальна кількість годин: 60	Шифр та назва галузі знань: 0101 – Педагогічна освіта Освітньо- кваліфікаційний рівень: бакалавр	Рік підготовки: I (для факультету іноземної філології) Семестр: 2 Лекції: 8 год. Практичні: 12 год. Самостійна робота: 40 год. Вид контролю: МКР

Метою вивчення курсу «Педагогіка. Теорія виховання» передбачається: засвоєння ключових положень і проблематики сучасної педагогіки; оволодіння теоретичними основами педагогічної майстерності вчителя, засвоєння студентами системи знань принципів, форм, методів і прийомів виховної роботи вчителя-вихователя; усвідомлення сутності основних педагогічних понять і теорій виховання з наступним використанням їх як під час розв’язання педагогічних ситуацій у рамках навчального курсу, так і в майбутній професійній діяльності.

У зв’язку з досягненням поставленої мети виникає потреба у розв’язанні ряду **завдань**:

1. Активізувати навчально-пізнавальний процес студентів у напрямку оволодіння теоретичними основами виховання й педагогічною майстерністю.

2. Забезпечити умови ефективного виховного впливу на формування особистості студента як майбутнього вчителя.

3. Сформувати в студентів систему знань про категорії педагогіки, особливості педагогічної професії, педагогічну майстерність.

4. Розвинути вміння аналізу й оцінки досягнень сучасної педагогічної науки, досвіду педагогічної діяльності.

5. Створити умови оволодіння знаннями ключових понять виховного процесу, науковими уявленнями про виховну систему й управління нею.

6. Сформувати вміння моделювання педагогічних ситуацій, наближених до умов виховного процесу сучасної школи.

7. Ознайомити студентів зі способами вдосконалення знань і вмінь організації виховного процесу.

8. Забезпечення сформованості в студентів системи гностичних, проектувальних, конструктивних, організаторських і комунікативних умінь.

9. Сприяти формуванню критичного, креативного мислення, умінь педагогічної імпровізації.

10. Забезпечити розвиток індивідуальності й самоактуалізації особистості майбутнього педагога у виховному процесі на основі цілісного, системно-комплексного, компетентнісного, акмеологічного, аксіологічного підходів.

Процес вивчення курсу «Педагогіка. Теорія виховання» передбачає оволодіння *знаннями* про:

- поняття: педагогіка, предмет педагогіки, виховання як широка категорія, виховання як педагогічна категорія, формування, розвиток особистості;

- фактори розвитку особистості: спадковість, середовище виховання, активність особистості;

- закони і закономірності педагогіки, мистецтво виховання;

- систему педагогічних наук (історія педагогіки, методика окремих предметів, тифлопедагогіка, сурдопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедія тощо);

- сутність виховання як процесу, специфіку процесу виховання;

- мету виховання як всебічний гармонійний розвиток особистості, об'єктивні фактори мети виховання;

- принципи виховання;

- умови гуманістичного виховання;

- сутність індивідуального підходу;

- необхідність виховання в різних видах діяльності і спілкування;

- шляхи стимулювання школярів до самовиховання;

- шляхи розвитку активності й самостійності учнів;

- сутність цілісного підходу до виховання; ефективність виховання, критерії вихованості дитини;

- методи виховання, прийоми виховання і засоби виховання;

- підходи до класифікації методів виховання;

- сутність методів формування свідомості: освічення, навіювання, переконання, приклад;

- сутність методів формування діяльності: привчання, вправи, виконання доручень, участь у різних видах діяльності, виховні ситуації;

- сутність методів стимулювання і корекції діяльності: заохочення, покарання; вибір методів;

- функції сім'ї, взаємозв'язок розвитку дитини і особливостей сім'ї;

- зміст сімейного виховання; методи сімейного виховання, сутність єдності вимог до дитини;

- сутність батьківського авторитету;

- проблеми мікроклімату сім'ї, особливості роботи класного керівника з батьками;

- сутність поняття колектив, конформізм, функції колективу; види колективу: первинний, одновіковий, різновіковий, постійний, тимчасовий; структуру колективу; статус дитини в колективі;

- динаміку розвитку колективу; поняття колективної творчої справи; зміст традицій і перспективи в колективі;
 - поняття і принципи утворення громадських дитячих організацій як контактних колективів;
 - сутність і шляхи морального виховання, моральної культури особистості; компоненти моральної культури; сутність моральних норм; сутність моральної освіти; сутність і шляхи формування моральних звичок, навичок; сутність моральної діяльності;
 - сутність і шляхи трудового виховання, трудового навчання; завдання трудового виховання; зміст виробничої, суспільно корисної, навчальної праці школярів; зміст самообслуговування; педагогічні умови успішності організації праці, наукова організація розумової праці; зміст і шляхи професійної орієнтації; зміст професійного самовизначення, професійної інформації; професійної консультації; сутність і значущість професійного вибору; методи, способи профорієнтації;
 - сутність і шляхи естетичного виховання, естетичної культури, естетичних знань, естетичного сприймання, естетичних почуттів, естетичної насолоди, естетичних суджень, ідеалів, естетичної діяльності;
 - сутність фізичного виховання, фізичної культури, шведської гімнастики, сокольської ритмо-пластичної системи фізичного виховання, системи Лесгафта; завдання, методи, форми, засоби фізичного виховання.
 - сутність політичної культури, завдання формування політичної культури; структурні елементи політичної культури: політичні знання, політичне мислення, політичні дії, політичний самоконтроль; шляхи формування політичної культури, громадянськість;
 - поняття світогляд; структуру світогляду, елементи структури світогляду, критерії сформованості світогляду;
- уміннями:**
- визначати предмет, об'єкт, закономірності педагогіки, фактори розвитку особистості;
 - користуватися теоретичним апаратом педагогічної науки з розділу «Теорія виховання»;
 - спостерігати, порівнювати, аналізувати педагогічні явища, факти, усвідомлювати зв'язок між певним педагогічним впливом і його наслідками;
 - орієнтуватися в науковій, науково-методичній літературі, працювати з бібліотечними фондами.
 - визначати конкретні цілі виховної діяльності, її завдання, умови їх розв'язання;
 - організовувати колективне самоврядування;
 - визначати шляхи реалізації принципів виховання в конкретних умовах навчально-виховного процесу школи;
 - відбирати методи, форми виховної діяльності з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей школярів, здійснювати корегування поставлених

педагогічних завдань, перебудову способів діяльності у зв'язку із змінами тих чи інших умов;

- здійснювати діагностику розвитку колективу, характеру між особистісних відношень;

- аналізувати одержані результати у співставленні з вихідними, виявляти порівняльну ефективність використання певних методів, форм виховної роботи;

- вивчати і узагальнювати педагогічний досвід;

- визначати шляхи стимулювання діяльності учня, спрямовану на саморозвиток;

- відбирати методи вивчення сім'ї та впливу на неї.

ЗМІСТ МОДУЛЯ «ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ»

Назва теми	Денна форма навчання		
	Лекц.	Пр.	Сам. роб.
МОДУЛЬ «ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ»			
Тема 1. Педагогіка як наука. Загальна характеристика педагогічної професії.	2		5
Тема 2. Педагогічна майстерність учителя, її складові. Педагогічне спілкування.		2	6
Тема 3. Сутність процесу виховання. Принципи виховання.	2	2	6
Тема 4. Зміст виховання.	2	2	6
Тема 5. Форми та методи виховання.	2	2	6
Тема 6. Учнівський колектив.		2	5
Тема 7. Родинне виховання.		2	6
РАЗОМ ЗА МОДУЛЬ	8	12	40

Тема 1. ПЕДАГОГІКА ЯК НАУКА. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ

Педагогіка як галузь наукового знання про виховання людини. Основні *етапи* її розвитку: донауковий; виникнення теоретичних концепцій виховання, освіти; розвиток науки як системи. *Об'єкт педагогіки* – виховання як свідомо і цілеспрямовано організований цілісний процес. *Предмет педагогіки* – закономірності, принципи розвитку виховання особистості та технології організації і здійснення педагогічного процесу.

Методологічні основи педагогіки: детермінований характер виховання; залежність розвитку особистості від соціального впливу, в тому числі виховання; активність особистості в особистому розвитку та формуванні; людина, її життя як найвища цінність суспільства.

Основні категорії педагогіки: виховання, навчання, розвиток, формування.

Використання педагогічною наукою міждисциплінарних понять: особистість, діяльність, спілкування, формування, соціалізація.

Теоретико-методологічні підходи до пізнання педагогічних явищ: системний, особистісний, діяльнісний, особистісно-діяльнісний, аксіологічний, антропологічний, культурологічний.

Структура педагогічної науки: загальна педагогіка, шкільна, дефектологія, порівняльна, вікова, професійна, спеціальна (сурдо-, тифло-, олигофренопедагогіка); сімейна, етнопедагогіка; історія педагогіки; методики тощо.

Зв'язок педагогічної науки з іншими науками: філософією, психологією, фізіологією, кібернетикою, медициною тощо.

Загальна характеристика педагогічної професії: виникнення, становлення педагогічної професії, її своєрідність і перспективи розвитку.

Сутність, структура, функції, види, особливості педагогічної діяльності. Психолого-педагогічні вимоги до особистості педагога, його права, обов'язки. Характеристика системи освіти в Україні.

Тема 2. ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ, ЇЇ СКЛАДОВІ. ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ

Поняття педагогічної майстерності. Елементи педагогічної майстерності. Педагогічна ситуація та педагогічне завдання. Професійна компетентність учителя, компоненти та способи її формування. Формування особистості вчителя. Педагогічна культура вчителя.

Поняття педагогічної техніки. Внутрішня техніка вчителя (формування вмінь психотехніки, уяви майбутнього вчителя, оцінка своїх емоцій та управління ними, аналіз і управління фізичним станом свого організму). Зовнішня техніка вчителя (культура зовнішнього вигляду вчителя, мімічна й пантомімічна виразність учителя). Способи та умови формування педагогічної техніки.

Мовлення і комунікативна поведінка вчителя. Функції мовлення вчителя у взаємодії з учнями. Умови ефективності професійного мовлення вчителя. Шляхи вдосконалення мовлення майбутнього вчителя.

Особливості образного мислення. Театральне мистецтво у вимірах педагогіки. Театральне мистецтво у вимірах психології. Театральне мистецтво у вимірах естетики. Педагогічна та акторська дія. Педагогічна сумісність і педагогічне сприймання. Урок – театр одного актора.

Поняття педагогічного спілкування, його особливості, функції, види. Педагогічне спілкування як діалог. Контакт у педагогічному діалозі. Структура педагогічного спілкування. Стил педагогічного спілкування. Конфлікт у педагогічній взаємодії. Формування комунікативних умінь учителя.

Педагогічний такт як почуття міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на дітей, важлива умова формування авторитету майбутнього вчителя. Шляхи формування педагогічного такту.

Тема 3. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ. ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ

Виховання як спеціально організований процес, який забезпечує взаємодію індивіда з оточуючим світом, формування його ставлення до дійсності: до людей, себе, сім'ї, праці, держави, природи, світу речей тощо.

Закономірності процесу виховання: діяльність та спілкування індивіда – основа виховного процесу; людина привласнює соціально-історичний досвід із врахуванням своєрідності, специфіки потреб, мотивів, інтересів, тобто психічних процесів, функцій особистості в суспільстві, сім'ї, кола друзів тощо.

Виховний процес являє собою постійну трансформацію зовнішніх впливів на внутрішні процеси особистості. Тому чим значніший вплив на свідомість, почуття, волю особистості, і чим вище її активність, тим вища результативність процесу. Діяльність та спілкування індивіда – основа виховного процесу.

Особливості виховного процесу (С.Г. Мельничук): багатofакторність, довготривалість, ступінчастий і концентричний характер, двобічність (суб'єкт-суб'єктність) та активність процесу, організаційність, малопомітність результату, перспективність.

Структурні компоненти процесу виховання: мета, завдання, зміст, форми, методи, діагностика особистої вихованості індивіда.

Мета виховання як ідеальне передбачення його результатів, її конкретно-історичний характер. Об'єктивні передумови всебічного гармонійного розвитку особистості як мети (ідеалу) сучасного виховання, яка передбачає моральне, громадянське, патріотичне, родинне, трудове, екологічне, фізичне, розумове, естетичне, економічне, правове виховання, духовний розвиток людини, виховання громадянина, його національної самосвідомості.

Етапи процесу виховання: формування позитивної мотивації школярів у процесі усвідомлення ними мети діяльності, засвоєння соціального досвіду, знань, цінностей загальнолюдської і національної культури; формування поглядів, переконань, ставлення особистості до норм, правил поведінки в процесі організації діяльності та спілкування; діагностика рівнів вихованості школяра, стимулювання його до самовдосконалення.

Поняття про принципи виховання. Обумовленість визначення принципів закономірностями процесу виховання та вимогам суспільства до його мети, змісту, методів. Характеристика принципів: принципу гуманізації виховання, врахування вікових та індивідуальних особливостей школярів, виховання в діяльності та спілкуванні, принципу національного виховання, принципу стимулювання суб'єкта до самовиховання, принципу цілісного підходу до виховання.

Тема 4. ЗМІСТ ВИХОВАННЯ

Моральне виховання як цілеспрямований процес організації різнобічної діяльності учнів, їхнього спілкування, спрямований на оволодіння школярами моральною культурою, яка визначає ставлення їх до навколишнього світу.

Моральна культура – це компонент духовного життя людини, який характеризує її досягнення в оволодінні основами моралі як сукупності принципів, вимог, норм, правил, які регулюють поведінку особистості в усіх сферах її життя.

Моральні норми. Основні моральні категорії: добро, обов'язок, совість, гідність, справедливість.

Моральні відношення: до батьківщини (патріотизм), до інших країн і народів (культура міжнаціональних відношень); до суспільних здобутків, праці (працьовитість); охорони природи, матеріальних цінностей суспільства

(бережливість, дбайливість тощо); до виконання своїх обов'язків (дисциплінованість, охайність); до самого себе, до інших людей (чесність, скромність, товариськість, почуття особистої гідності тощо).

Формування моральної культури школярів: моральна освіта. Моральні почуття, формування морального досвіду, спонукання школярів до морального самовдосконалення, приклад учителя.

Мораль як предмет етики. Правила етикету.

Групи моральних навичок: навички ввічливості; навички турботи про оточуючих; навички витриманості; навички точності.

Формування наукового світогляду. Поняття про світогляд як узагальнену систему поглядів, переконань, ідеалів, у яких людина виражає своє ставлення до оточуючого її природного та соціального середовища, самої себе.

Характеристика світоглядних знань, поглядів, переконань, вчинків, дій людини.

Вікові можливості оволодіння світоглядом.

Основні шляхи формування світогляду учнів: оволодіння науковими знаннями (забезпечення глибини в розкритті фактів, явищ, виявлення причин, здійснення між предметних зв'язків): використання методів навчання, які спонукають учнів до самостійної пізнавальної діяльності, пробудження емоційного ставлення до процесу пізнання, формування переконань, самореалізації особистості; організація досвіду поведінки суб'єкта, створення ситуацій, які вимагають виявлення позицій, переконань особистості; приклад педагога, його соціальна і професійна позиція.

Форми організації морального виховання: школа етикету, фестиваль, колективне ігрове спілкування, колаж, акція (милосердя, благодійна тощо), художня галерея, етичний тренінг, музична вітальня, тематична дискотека, сократівська бесіда, телефон довіри, філософський стіл, бенефіс,

Громадянське виховання. Громадянськість як інтегративна риса особистості характеризується системою її ставлення до держави, державної влади, народу, законів, норм життя, турботою про благополуччя своєї країни, збереження людської цивілізації.

Зміст громадянського виховання: почуття патріотизму; культура міжетнічних відносин, правова культура, політична культура, знання (культурологічні, аксіологічні, правові, політичні, економічні, соціально-психологічні); уміння (критично сприймати інформацію, приймати виважені рішення, відстоювати свої права тощо); суспільно-політична діяльність.

Шляхи громадянського виховання: запровадження спеціального навчального предмета в старших класах; розвиток потреби особистості у формуванні патріотизму; забезпечення оволодіння школярами системою знань про людину й суспільство у процесі вивчення освітніх предметів (історія України, всесвітня історія, географія, природознавство, література, рідна мова тощо); організація позакласної та позашкільної виховної роботи; урізноманітнення форм та методів організації виховної роботи; залучення до

громадянської діяльності школярів (організація суспільно корисної діяльності, охорони природи рідного краю, туристсько-краєзнавча робота, пошукова робота учнів тощо); учнівське самоврядування.

Форми організації громадянського виховання: читання і обговорення газетних і журнальних статей, бесіди, усні журнали, політичні клуби, конкурси коментаторів, круглі столи, прес-конференції, заочні подорожі, години запитань і відповідей, конференції, диспути, політичні вікторини, прес-центри; лекторії, мітинги, зустрічі, випуск газет, клуби юних парламентарів, теледебати, шкільні політичні театри, ділова зустріч тощо.

Патріотичне виховання.

Патріотичне виховання – планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільної культури або країни. Таке виховання включає розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

До *цінностей національно-патріотичного виховання* відносяться: українська ідея, патріотизм та готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, почуття національної самопошани та гідності, історична пам'ять, повага до державних та національних символів та до Гімну України, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, повага до Конституції України і до обраних демократично владних чинників, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави та прагнення побудувати справедливий державний устрій, протидія антиукраїнській ідеології, прагнення до розвитку духовного життя українців тощо.

Шляхи здійснення національного виховання: залучення школярів до вивчення рідної мови, прищеплення любові до неї; розкриття правди про історичне минуле українського та інших народів; освоєння здобутків національної культури; розкриття у навчально-виховному процесі співвідношення національних та загальнолюдських аспектів культури; використання у виховному процесі національної символіки; використання досвіду народної педагогіки; формування уміння діяти з метою збереження та примноження національної культури.

Форми організації патріотичного виховання: *інформаційні*: (самостійне читання творів художньої літератури, газет, журналів, перегляд фільмів, телепередач, дискусії, конференції, «відкрита кафедра», «філософський стіл», подорожі до джерел рідної культури, «жива газета», випуск стіннівок тощо); *діяльнісно-практичні*: творчі групи, осередки, фольклорні свята, ігри-драматизації, огляди-конкурси, олімпіади, ярмарки, народні ігри, творчі завдання, звіти; *інтегративні*: шкільні клуби, фестивалі, асамблеї, гуртки, позашкільні дитячі та юнацькі організації патріотичного спрямування; *наочні*:

музеї, кімнати слави, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди, сценівки тощо.

Родинне виховання – перша природна й постійно діюча ланка виховання, без докорінного поліпшення якої не можна домогтися значних змін у подальшому громадянському вихованні підростаючих поколінь. У сім'ї закладається духовна основа особистості, її мораль, самобутність національного світовідчуття і світорозуміння.

Сім'я є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості. У ній дитина отримує перший особистий і соціальний досвід, від сім'ї значною мірою залежить її майбутнє.

Сім'я функціонує на основі спільного побуту, економічного, морально-психологічного укладу, виховання дітей, взаємної відповідальності. Вона забезпечує соціалізацію людини, самореалізацію особистості, захист від проблем, сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою.

Функції сім'ї: матеріально-економічна, житлово-побутова, репродуктивна, комунікативна, виховна, релаксаційна.

Шляхи родинного виховання: знання батьками своїх дітей; особистий досвід батьків; спільна діяльність; педагогічна культура батьків; вміння спілкуватися (частота, обсяг, мова, тема спілкування, інтереси). До методів родинного виховання належать: переконання (пояснення, настанова, порада, розповідь, навіювання тощо); вправи і привчання, організація різних доручень і обов'язків дітей, режиму їх навчання, праці та відпочинку; заохочення (похвала, подарунки, цікава для дітей перспектива); покарання (позбавлення задоволень, відмова від дружби тощо, крім фізичного і морального насилля).

Форми організації родинного виховання: спартакіада народних ігор, родинне свято, родинна вітальня, колективна творча справа (КТС) (жива газета, випуск газети, свято-презентація, усний журнал тощо).

Трудове виховання – це процес формування готовності школярів до трудової діяльності, що передбачає: теоретичну підготовку (оволодіння системою знань про працю); практичну (оволодіння системою як загально трудових умінь і навичок, так і спеціальних), психологічну підготовку формування мотивів, потреб, позитивного ставлення до праці, виховання культури праці.

Значення праці як джерела матеріального і духовного багатства суспільства, праця як обов'язок людини, основа її розвитку.

Види трудової діяльності школярів: навчальна праця, трудове навчання, суспільно корисна праця, продуктивна праця, самообслуговування.

Вимоги до організації праці учнів: підпорядкованість навчально-виховним завданням освіти; розвиток позитивної мотивації, ініціативи, творчої самостійності, посильність, наукова організація праці, своєчасна оцінка результатів.

Форми організації трудового виховання: виготовлення корисних речей (подарунків, іграшок), озеленення, шефство, факультативи, гуртки (шкільні та позашкільні), конкурс-ярмарок, виставка творчих робіт, трудовий десант, конкурс-інсценізація, ярмарок професій.

Професійна орієнтація школярів (професійне самовизначення особистості) та її компоненти: профінформація, профконсультація, профвибір, соціально-професійна адаптація.

Економічне виховання як невід'ємний компонент підготовки школярів до трудової діяльності, який передбачає процес підготовки учнів до економічного життя в суспільстві та формування економічної культури особистості.

Напрями економічного виховання: оволодіння базовими економічними знаннями; уміннями орієнтуватися в конкретних обставинах, здійснювати критичний аналіз ситуацій і приймати відповідні рішення та ін.; створення ситуацій, імітуючи взаємодію суб'єктів у економічній діяльності.

Екологічне виховання як процес формування в суб'єкта свідомого ставлення до оточуючого природного середовища з метою охорони і раціонального використання природних ресурсів.

Екологічні цінності: самоусвідомлення і переживання своєї єдності з природою, любов і дбайливе ставлення до всього живого на Землі; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою в довкіллі, дбайливе й економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств.

Напрями виховання: формування позитивного ставлення до збереження природи, її біосфери, тропосфери, літосфери, гідросфери; збагачення знаннями про фактори, що впливають на рівновагу в природі: вуглевод і вуглекислий газ; аерозолі тощо; організація природоохоронної діяльності (охорона краси довкілля, лісових тварин, птахів, мурашок; участь у захисті природи від забруднення), рух зелених.

Форми організації екологічного виховання (навчальна екологічна стежка, екологічна акція, клуби «Рідна природа», «Наш край», шкільне лісництво, екскурсії в природу, екологічні курси тощо).

Фізичне виховання – процес організації активної різнобічної фізкультурно-оздоровчої на розвиток, укріплення організму індивіда, вироблення санітарно-гігієнічних навичок здорового способу життя.

Вплив фізичного виховання на розвиток дитини.

Формування у школярів потреби у здоровому способі життя, в удосконаленні своїх фізичних сил і здоров'я; санітарно-гігієнічних навичок організації праці та розумного відпочинку.

Методи фізичного виховання: освіта і переконання, позитивний приклад; заохочення, методи фізичного самовдосконалення.

Засоби фізичного виховання: фізичні вправи (гімнастика, спортивна гра, туризм), оздоровчі сили природи (сонячне опромінення, повітряні і водянні

процедури); гігієнічні фактори (режим праці та відпочинку, харчування, оптимальна площа спортивних залів, вологе прибирання, провітрювання).

Форми організації фізичного виховання: уроки фізичної культури, оздоровчо-гігієнічна робота в режимі навчального дня, самостійні заняття учнів, позакласна та позашкільна робота з фізичного виховання, складання індивідуальних програм саморозвитку.

Розумове виховання як цілеспрямована діяльність педагогів з розвитку розумових сил і мислення учнів, прищеплення їм культури розумової праці.

Мета розумового виховання полягає в забезпеченні засвоєння учнями основ наук, розвитку їх пізнавальних здібностей, формуванні на цій основі наукового світогляду.

Світогляд являє собою узагальнену систему поглядів, переконань, ідеалів, у яких людина виражає своє ставлення до оточуючого її природного та соціального середовища, самої себе.

Структура світогляду включає такі елементи: знання, погляди, переконання, вчинки, дії людини.

Шляхи формування світогляду: оволодіння науковими знаннями й методами навчання, залучення учнів до позакласної й позашкільної роботи, організація досвіду поведінки, спонукання школярів до самоосвіти й самовиховання.

Форми організації розумового виховання: просвітницький тренінг, проект, турнір, гра-анкета, виставка творчих робіт, інтелектуальна гра, диспут, турнір ораторів, моделювання розвивально-виховних ситуацій, КВК, брейн-ринг, сократівська бесіда,

Естетичне виховання як процес формування у школярів естетичної культури, що передбачає засвоєння індивідом естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, розвиток творчих нахилів, виховання потреби вносити прекрасне в оточуючий світ, зберігати його.

Значення естетичного виховання. Художнє виховання.

Зміст естетичного виховання: формування естетичного сприйняття дійсності, естетичних почуттів, естетичних суджень, ідеалів естетичного смаку, організація естетичної діяльності.

Джерелами естетичного виховання є природа, краса побуту і оточуючої обстановки, мистецтво, участь людини в різних видах діяльності, національні цінності.

Шляхи естетичного виховання школярів: оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів (образотворче мистецтво, художня література, українське народознавство тощо); організація факультативів, позакласної й позашкільної роботи; естетична культура сім'ї; спонукання дітей до естетичного самовиховання.

Форми організації естетичного виховання: літературні вечори, читальні, декламування віршів, музичні етюди, екскурсії, конкурс малюнків (творів, віршів), виставка-конкурс, презентація.

Тема 5. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВИХОВАННЯ

Форми організації – способи організації виховного процесу: за тим, як організовані учнів (масова, групова, індивідуальна); за напрямками виховної діяльності (вікторина, аукціон знань, конкурс знавців «Що? Де? Коли?», конкурс проектів, ділові ігри, наукові конференції, конкурс винахідників і фантазерів тощо); за розв'язанням моральних завдань (диспут, «круглий стіл», бесіда, телеміст, літературно-музична композиція тощо).

Методи виховання як способи цілеспрямованої організації діяльності учасників виховного процесу, спрямованої на реалізацію цілей, завдань, змісту цього процесу, вивчення його результатів.

Різні підходи до класифікації методів. Характеристика методів формування свідомості (понять, суджень, оцінок, переконань). Методи організації діяльності та формування досвіду громадської поведінки (привчання, вправи, доручення, виховні ситуації); методи стимулювання і корекції поведінки (заохочення, покарання); методи самовиховання (самоспостереження, самоаналіз, самоконтроль).

Новаторський досвід використання методів виховання

Методи виховання як способи цілеспрямованої організації діяльності учасників виховного процесу, спрямованої на реалізацію цілей, завдань, змісту цього процесу, вивчення його результатів. Оптимальний вибір методів.

Тема 6. УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Поняття про виховний колектив, його ознаки, функції.

Розробка теорії колективу в працях вітчизняних педагогів (А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський).

Види і структура учнівського колективу.

Динаміка розвитку колективу, його етапи.

Шляхи згуртування учнівського колективу: сумісна колективна діяльність, постановка перспектив, накопичення і розвиток традицій колективного життя.

Провідні відносини, які формуються в колективі як механізм процесу соціалізації особистості, розвитку колективу. Ставлення до виховання в колективі як до суб'єкта особистого розвитку. Створення психологічної комфортної атмосфери в колективі, яка забезпечує розвиток і саморозвиток школярів, удосконалення між особистісних відношень. Проблема самоврядування і самодіяльності в колективі.

Дитячі та юнацькі громадські організації, їх місце і роль у системі виховання.

Передовий досвід розвитку демократичних основ виховної співдружності в школах.

Тема 7. РОДИННЕ ВИХОВАННЯ

Сім'я як інститут суспільного виховання, її вплив на розвиток дитини. Традиційні особливості української родини (рівноправність чоловіка і жінки в сім'ї, культ роду, чистоплотність, естетизація побуту, працьовитість, душевність).

Особливості змісту родинного виховання: розумового, морального, трудового, естетичного, економічного, фізичного.

Цінності сімейного життя: подружня вірність, піклування про дітей, піклування про батьків і старших у сім'ї, злагода та довір'я між членами сім'ї, гармонія стосунків поколінь у сім'ї, допомога слабшим членам сім'ї, спільність духовних інтересів членів сім'ї; здоровий спосіб життя, культ праці, охорона традицій, гостинність та ін.

Методи виховання в сім'ї: переконання, вправи і привчання, організація різних доручень і обов'язків дітей, режиму їхнього навчання, праці та відпочинку, заохочення, покарання.

Педагогічні умови успішності родинного виховання: знання батьками своїх дітей; особистий приклад батьків; спільна діяльність, розумне спілкування; педагогічна культура.

Форми взаємодії школи з батьками: вивчення особливостей кожної сім'ї (структура, вік членів сім'ї, професія батьків, їх освіта, побутові умови, матеріальна забезпеченість та ін.), педагогізація батьків (бесіди, лекції, конференції, збори та ін.), участь батьків у виховній діяльності учнівського колективу.

Школа як культурно-духовний центр, який сприяє вдосконаленню життя в мікросоціумі (досвід О.А. Захаренка та ін.).

ТЕМАТИКА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ

Виклад змісту лекції №1

План

1. Становлення педагогіки як науки
2. Категорії педагогіки
3. Особливості педагогічної діяльності
4. Сучасний учитель, його права, обов'язки, вимоги до нього

1. Становлення педагогіки як науки

Педагогічна професія – одна з найдавніших, вона виникла на ранніх етапах розвитку людства у зв'язку з потребою передавати набутий досвід. Необхідність підготовки нових поколінь до трудової діяльності зумовила виокремлення навчання й виховання в самостійну галузь, що спричинило появу професії педагога, представникам якої доручалося передавати знання, навчати володіти знаряддями праці. Учителями ставали жерці, а в Стародавній Греції з'явилися особи, вільнонаймані вчителі, яких називали дидасками, педагогами та які спеціально займалися навчанням дітей і підлітків. У Давньому Римі від імені імператора, вчителями призначалися державні чиновники, які добре знали науки, а головне - багато подорожували, знали мови, культуру, звичаї народів. У середні віки педагогами були священики, монахи та жителі міста, що отримали спеціальну освіту. На Київській Русі обов'язки вчителя збігалися з обов'язками батьків.

Слово "педагогіка" грецького походження (*paidos* – діти, *ago* – веду), буквальный переклад - дітоведення. Педагогом (дітоводителем) у Давній Греції називали раба, якому доручали супроводжувати дітей свого господаря в школу, нести їхні учбові речі. У подальшому педагогами називали спеціально підготовлених людей, для яких педагогічна діяльність стала професією, а педагогікою - сукупність деяких правил, настанов, які відносились до поведінки дітей і супроводжуваних їх осіб під час відвідування дітьми школи. З часом з'являється визначення педагогіки як *сукупності теоретичних і прикладних наук, які вивчають виховання, освіту, навчання*.

Педагогічний процес – спеціально організована в рамках певної виховної системи взаємодія вихователів і вихованців, яка спрямована на засвоєння вихованцями соціального досвіду, необхідного для життя, праці в суспільстві, що покликане впливати на особисті якості індивіда.

Педагогіка пройшла довгий шлях розвитку. Її **перший** етап - донауковий. Педагогічні знання цього етапу систематизуються на основі набутого емпіричного досвіду виховання й освіти у формі народної мудрості. Система цих знань відноситься до народної педагогіки у вигляді висновків, порад, рекомендацій, викладених у художній літературі, народній творчості (прислів'я,

приказки). **Другий** етап - виникнення теоретичних концепцій виховання й освіти спочатку у рамках філософії, потім, з XVII ст., педагогіка розвивається як самостійна наука. **Третій** етап - розвиток науки як системи. Велика заслуга в становленні педагогіки як науки належить Я.А. Коменському. Значний внесок у розробку наукових основ педагогіки внесли Ж.Ж.Руссо, І.Песталоцці, А.Дістерверг, К.Д.Ушинський, А.С.Макаренко, С.Т.Шацький, П.П.Блонський, В.О.Сухомлинський та інші.

Педагогіка досліджує закономірності процесу виховання, його структуру і механізм, розробляє теорію і методику організації навально-виховного процесу, його зміст, принципи, організаційні форми, методи, прийоми.

Таким чином, **предметом педагогіки** є закономірності, принципи організації процесу виховання, навчання, освіти, що передбачає визначення цілей, змісту, форм, засобів залучення індивіда до оволодіння соціальним досвідом людства, його культурними цінностями, створення для цього оптимальних умов у різних видах діяльності та спілкуванні особистості з метою забезпечення її позитивних змін, формування і розвитку, а також аналіз результативності процесу і його корегування за необхідності.

На сучасному етапі педагогіка покликана вирішувати, зокрема, такі завдання: а) вдосконалення змісту освіти; б) вироблення принципово нових засобів навчання, навчального обладнання; в) підготовка підручників відповідно до вдосконалення змісту освіти; г) комп'ютеризація праці вчителя; г) вироблення нових і модернізація наявних форм і методів навчання; д) підсилення виховної ролі уроку; е) вдосконалення змісту й методики виховання; є) удосконалення політехнічної підготовки учнів, їх професійної орієнтації та підготовки до праці; ж) вироблення шляхів демократизації та гуманізації життя й діяльності школи.

2. Категорії педагогіки

Як і кожна наука, педагогіка має свій понятійний апарат, тобто систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття називають категоріями педагогіки. До основних **категорій** належать *виховання, навчання, розвиток, формування*.

Виховання в широкому педагогічному значенні – формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, яка базується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді. Виховання в широкому соціальному значенні — процес формування особистості під впливом навколишнього середовища, умов, обставин, суспільного ладу. Кажучи «виховує життя», мають на увазі виховання в широкому значенні цього слова. Оскільки дійсність нерідко буває суперечливою і конфліктною, то особистість може не лише формуватися під впливом середовища, а й деформуватися під впливом антисоціальних явищ або, навпаки, загартовуватись у боротьбі з труднощами, виховувати в собі несприйнятливність до цих явищ.

Виховання у вузькому педагогічному значенні – цілеспрямована виховна діяльність педагога, спрямована на досягнення конкретної мети в колективі учнів (наприклад, виховання здорової громадської думки).

Виховання як педагогічна категорія передбачає педагогічно цілеспрямовану організацію діяльності, спілкування людини, які сприяють формуванню у вихованців певного ставлення до оточуючого світу, до самого себе, моральних норм і правил поведінки.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння й навички.

У живому педагогічному процесі ці педагогічні категорії взаємопов'язані та взаємозумовлені. Як у широкому соціальному, так і в широкому педагогічному значенні виховання охоплює навчання та освіту. Закономірністю навчального процесу є виховуючий характер навчання.

Розвиток – складне динамічне явище, яке спрямоване на збільшення фізичних та інтелектуальних сил особистості, що дозволяють сформувати творчі здібності школяра, його активну громадську позицію. З розвитком пов'язаний процес формування.

Під *формуванням* особистості розуміють ті якості та властивості, які виникають в результаті розвитку. Взаємозв'язок цих процесів, а отже, і відповідних понять, полягає в тому, що розвиток і формування впливають на виховання особистості і формують необхідні якості.

3. Особливості педагогічної діяльності

Педагогічну діяльність можна розглядати як "особливий вид соціальної діяльності, яка спрямована на передачу від старших поколінь до молодших накопичених людством культури та досвіду, створення умов для їх особистісного розвитку та підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві".

Її можна представити у вигляді системи, що має певну *структуру* (Схема 1).

Особливості педагогічної діяльності

- ❖ мета визначається суспільством;
- ❖ об'єкт діяльності виступає одночасно її суб'єктом, тобто діяльність носить як суб'єкт-об'єктний, так і суб'єкт-суб'єктний характер;
- ❖ колективний характер педагогічної праці (результати виховання, навчання та розвитку особистості залежать від єдності зусиль педагогічного колективу, психологічного клімату у ньому, тобто настрою його членів, їх працездатності, психічного і фізичного самопочуття);
- ❖ результати діяльності взаємодії і розвитку, становлення особистості появляються тільки в далекому майбутньому, а отже їх складно проконтролювати і спрогнозувати;
- ❖ гуманістичний характер професії;
- ❖ творчий характер професії.

До найбільш характерних **видів** педагогічної діяльності слід віднести: пізнавальну, трудову, художню, спортивну, громадську, орієнтаційно-ціннісну, комунікативну (Н.Є. Щуркова). Особливостями педагогічної діяльності є гуманістичний, колективний, творчий характер (В. Сластьонін).

4. Сучасний учитель, його права, обов'язки, вимоги до нього

На кожному етапі розвитку суспільства до особистості вчителя висувалися вимоги. У першу чергу на це звертали увагу українські та зарубіжні філософи, педагоги, поети, письменники, науковці минулого та сучасності: Х.Д. Алчевська, Ш.О. Амонашвілі, П.А. Грабовський, А. Дистервег, Я. Корчак, Я.А. Коменський, А.С. Макаренко, К. Роджерс, Сократ, Г.С. Сковорода, В.О. Сухомлинський, Леся Українка, І.Я. Франко, Т.Г. Шевченк» тощо. Так, Сократ вважав, що головним завданням учителя є розвиток найкращих задатків і почуттів вихованця, його потягу до істини й добра. Г.С. Сковорода визнавав, що головне в особистості вчителя – це гуманне ставлення до школяра. Серце вихователя він порівнював із джерелом, а його чистий струмок - із знаннями, думками. Якщо вчитель буде мати таке серце від природи, то він буде з дітьми чуйним, співчутливим, вірним, допомагатиме їм, тому що "от сердца же все советы". Але цього недостатньо, бо мудрий учитель не тільки сам поважає дітей, але й навчає їх вдячності. Григорій Савич вбачав у цьому глибокий сенс життя. Вдячність як людську якість називав "духом чистим, тихим, благовонним," порівнював із тим зерном, з якого виросте корінь, дерево і як

результат привчання "плоды блаженные жизни суть, радость, веселіє і удовольствіє".

Видатні педагоги ХІХ століття М.І. Пирогов, К.Д. Ушинський, М.І. Демков, П.Ф. Каптерев, М.О. Корф, С.І. Миропольський у своїх працях обґрунтовували значущість спеціальної педагогічної підготовки вчителя та **вимоги до його особистості**, які можна об'єднати в три групи.

Група 1. Вимоги до морально-вольових якостей учителя: моральне благородство, готовність віддати себе справі народу, енциклопедична освіченість учителя, позитивний приклад, авторитет, сумлінне виконання своїх обов'язків тощо. Як вважала Х.Д. Алчевська, вчитель своїм прикладом зможе виховати в учнів любов до школи, до розумової праці, до книжки. На її думку, діамантами душі є довір'я, відвертість і любов, які потрібно виховувати і вчителів і учням.

Група 2. Вимоги до професійних якостей учителя: любов, повага, вимогливість до дитини, гуманне та майже родинне ставлення до дітей, вміння збудити душевні емоції, прислуховуватися до душі дитини не розумом, а серцем, володіти словом, будувати спілкування з учнями на базі гуманності. Професійному зростанню вчителя, на думку педагогів ХІХ сторіччя, буде сприяти взаємодія вчителів, взаємодовір'я між ними. Навіть у статуті "Про гімназії" (1804 р.) зафіксовано, що вчителі повинні допомагати один одному порадою й дією, чинити перед учнями ушанування, не нехтувати вчителями нижчих класів, не принижувати перед учнями або сторонніми людьми предметів, які вони викладають.

Група 3. Вимоги до загально-педагогічної й методичної підготовки вчителя: видавати статті науково-методичного характеру, книжки та підручники з проблем богослов'я, історії церкви, логіки, філософії, математики, іноземної мови та літератури, гігієни, мистецтва, читання, підвищення рівня викладання, навчання грамотності, добре знати свій предмет, використовувати різноманітні форми та методи навчання, легко й досить доступно викладати матеріал.

Відомі педагоги ХХ століття Ш.О. Амонашвілі, А.С. Макаренко та В.О. Сухомлинський розкривають особистість педагога-гуманіста, котрому притаманні такі якості, як любов до дітей, доброзичливість, глибока віра в добре починання й творчу сутність дитини, прагнення її зрозуміти і вміння поставити себе на її місце, жити її інтересами, вивчати дитину, прагнення до самоосвіти, глибокі, різнобічні знання, вміння керувати своїм психічним станом, вміння чітко, образно, емоційно говорити, натхненність своєю працею, почуття гумору, спостережливість. Василь Олександрович писав: Є ще одна риса, без якої, по-моєму, неможливе педагогічне покликання. Я б назвав цю рису гармонією серця й розуму. Навряд чи є інші професії, крім професії педагога й лікаря, які вимагали б стільки сердечності. У книзі "Размышления о гуманной педагогике" Ш.О. Амонашвілі виділяє чотирнадцять внутрішніх та зовнішніх прийомів стимулювання учня, якими повинен оволодіти вчитель. Наприклад, оцінюючи роботу дитини, він враховує мотиви, потреби, прагнення,

особистісну позицію, відношення до знань, учіння, можливості досягнення успіху тощо.

Вимоги до педагогічної діяльності та особистості вчителя постійно змінюються, ускладнюються. Проте знання професіограми вчителя (система вимог до спеціаліста, яка вказує шляхи до оволодіння педагогічною майстерністю), структури його педагогічної майстерності, педагогічних здібностей, професійно-педагогічної спрямованості, відкривають майбутньому вчителю шляхи й напрямки самовдосконалення як професіонала.

Завдання для самостійної роботи з теми №1

1. Виокремити на основі нормативних документів // ЗАКОН «Про освіту» [сайт Міністерства освіти і науки України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>], ЗАКОН УКРАЇНИ «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» [Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/law/2232/> , Сторінка Міністерства освіти і науки України про загальну середню освіту (Державні стандарти, Навчальні плани, Навчальні програми тощо) [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/>] характерні особливості системи освіти в Україні.

2. Виявити напрямки і фактори розвитку особистості школяра [Мешко Г.М. Вступ до вчительської професії. // Електронний ресурс: Режим доступу: http://pidruchniki.com/16170701/pedagogika/vstup_do_pedagogichnoyi_profesiyi].

3. З'ясувати методи науково-педагогічних досліджень [Мешко Г.М. Вступ до вчительської професії. // Електронний ресурс: Режим доступу: http://pidruchniki.com/16170701/pedagogika/vstup_do_pedagogichnoyi_profesiyi ; Тверезовська Н.Т., Сидоренко В.К. Методологія педагогічного дослідження // Електронний ресурс: Режим доступу: http://pidruchniki.com/1504080761401/pedagogika/metodologiya_pedagogichnogo_doslidzhennya].

4. Робота над першоджерелами (2 на вибір) [Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700с]:

- ✓ О.В. Духнович. Про шкільний порядок.
- ✓ А.С. Макаренко. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду.
- ✓ В.О. Сухомлинський. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості.
- ✓ В.О. Сухомлинський. Як виховати справжню людину.
- ✓ Я.-А. Коменський. Закони хорошо організованої школи.
- ✓ К.Д. Ушинський. Людина як предмет виховання.
- ✓ П.Ф. Каптерев. Педагогіка – наука или искусство?

Питання для самоперевірки

1. Що є предметом педагогіки?
2. Назвіть та охарактеризуйте етапи розвитку педагогіки.

3. Зв'язок між категоріями педагогіки.
4. Розвиток як категорія педагогіки.
5. Який зміст поняття «виховання»?
6. Особливості педагогічної діяльності.
7. Як досліджувати педагогічні явища, факти, процеси?

Тема 2. ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ, ІІ СКЛАДОВІ. ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ

Семінарсько-практичне заняття №1

Тема заняття: Специфіка педагогічної професії

План

1. Особистість учителя
2. Складові педагогічної майстерності
3. Особливості педагогічного спілкування

Очікувані результати заняття

Після заняття студенти мають **знати**: особливості професійної діяльності вчителя, його функції; структуру педагогічної майстерності; умови організації педагогічно спілкування як запоруки успішної професійної взаємодії;

уміти: приймати й адекватно інтерпретувати інформацію від партнера по спілкуванню у ході спільної діяльності; глибоко проникати в особистісну суть інших людей; встановлювати індивідуальну своєрідність людини; правильно визначати ставлення співрозмовника до соціальних цінностей.

Хід заняття

1. Особистість учителя

1.1. Обговорення теоретичного матеріалу стосовно особистості вчителя, його функцій.

1.2. Учитель – це людина, що скерована в майбутнє, формує у молодих людей активне і відповідальне прагнення оновлення світу, у якому вони живуть (Іван Андрійович Зязюн).

Функції вчителя: освітня, організаційна, виховна.

1.3. Особистість учителя у висловлюваннях представників вітчизняної та зарубіжної педагогіки, діячів науки, культури.

✓ Сократа вихваляли за те, що, маючи можливість займати громадську посаду і бути корисним своїй батьківщині, він вважав за краще служити вихованню юнацтва, заявляючи, що більш корисний державі той, хто зробить багатьох здатними управляти державою, ніж той, хто управляє нею сам.

Я.-А. Коменський

- ✓ Покажи мені своїх учнів, і я побачу тебе

А. Дістервег

✓ ...Якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших, ввіряємо їхню душу, а разом з тим і майбутнє нашої Вітчизни.

К.Д. Ушинський

✓ Учителі! Ви є сіль, ви є просвітителі народу, - народу, донині обділеного, народу, який освіти вимагає! Вам віддають батьки найдорожчий свій скарб, вам віддає Уряд, вся громадськість, аби вашим піклуванням, вашим спрямуванням знищилось зло, а доброчесності процвітали.

О.В. Духнович

✓ Пам'ятайте, що перед тим, як узятися за виховання людини, треба самому зробитися людиною, треба самому бути або батьком, або більше, ніж людиною.

Ж.-Ж. Руссо

✓ Уміння виховувати – це все-таки мистецтво, таке ж мистецтво, як добре грати на скрипці або роялі, добре малювати картини, бути хорошим фрезерувальником або токарем.

Не можна навчити людину бути хорошим художником, музикантом, фрезерувальником, якщо дати їй тільки книжку в руки, якщо вона не бачитиме фарб, не візьме інструмент, не стане до верстата. Біда мистецтва виховання в тому, що навчити виховувати можна тільки в практиці, на прикладі.

А.С. Макаренко

1.4. Гра «Моя професійна роль»

Тип гри: соціально-психологічний тренінг

Методичні вказівки. Найголовніше завдання організатора гри – координація дій і думок учасників. Організатор гри має підтримувати атмосферу інтелектуального пошуку серед учасників, допомагати їм питаннями, що налаштовують на подальший перебіг заняття. Важливим завданням організатора є підтримка учасників, заохочення їх до висловлювання думок, адже це ігрове заняття є першим у системі навчальних ігор з педагогіки і незвичним для студентів. Вступне слово і висновки організатора тренінгу мають бути ґрунтовними і розгорнутими.

Інструкція до проведення гри. Студенти мають ознайомитися з комплексом ролей, які виконує вчитель у своїй професійній діяльності. (Допускається, щоб викладач, перед тим як роздати ролі, прочитав наявний їх перелік) Для цього кожен зі студентів отримує картку з певною роллю, аналізує цю роль з точки зору її важливості та характеризує цю роль перед іншими учасниками. Завдання інших учасників – здогадатися, про яку роль говорить доповідач. Таким чином по-черзі виступає кожен учасник.

Набір карток-ролей

Помічник
Мама
Вихователь
Лідер
Авторитет
Інформатор
Спостерігач
Посередник між учнями і батьками
Інтелектуал
Суддя
Друг
Радник
Інструктор
Психолог
Організатор
Артист
Контролер
Наставник
Керівник
Утішувач
Оповідач
Кумир
Учений
Опікун

Перебіг гри

1. Вступне слово викладача.
2. Вибір студентами карток з ролями.
3. Виступи учасників.

Обдумавши отриману роль, студенти по-черзі виступають з її характеристикою. Якщо вони згодні, що дана роль є найпершою і найголовнішою для вчителя в навчально-виховному процесі, вони добирають вагомі аргументи на її захист та описують роль, не називаючи її. Свою незгоду вони також повинні обґрунтувати. При активній незгоді з даною роллю учасник має охарактеризувати роль, яка, на його думку, має бути найпершою в професійній діяльності вчителя. Під час виступу кожного учасника всі інші студенти мають здогадатися, яку роль отримав доповідач і яка роль є для нього найприйнятнішою. Після виступу кожного студента дозволяється ставити йому додаткові запитання з метою уточнення ролі.

Підбиття підсумків гри

Основні тези підсумків гри:

✓ Професія вчителя є поліфункціональною; у своїй діяльності вчитель виконує безліч ролей, пов'язаних між собою.

✓ Не можна виокремити найголовнішу або найменш важливу роль у педагогічній діяльності; кожна з них виконує певні завдання цієї діяльності.

✓ Учитель повинен уміти прислухатися і відчувати інших (дітей, їхніх батьків, колег) так само, як і ми сьогодні намагалися відчувати одне одного (розвиток перцептивних умінь).

2. *Складові педагогічної майстерності*

Педагогічна майстерність - це синтез особистих якостей педагога, відносно яких його знання, вміння, здібності і навички виступають інструментом професійної діяльності.

Педагогічна майстерність - це вияв найвищої форми активності особистості вчителя в професійній діяльності, що базується на гуманізмі й розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії в конкретній ситуації виховання й навчання; це вияв педагогом власного "Я" в професії, самореалізація його особистості у педагогічній діяльності, що забезпечує саморозвиток учня. Педагогічна майстерність - це комплекс властивостей особистості вчителя, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. В.О. Сухомлинський писав так: "Дорогий мій колего, щоб стати справжнім вихователем, треба пройти цю школу сердечності – протягом тривалого часу пізнавати серцем усе, чим живе, з чого радіє й чим засмучується ваш вихованець. Це одна з найточніших речей у нашій педагогічній справі. Якщо ви наполегливо оволодієте нею, ви будете справжнім майстром"

Таблиця 1

Продовження таблиці 1

Сутність компонентів педагогічної майстерності

Компоненти педагогічної майстерності	Сутність компонентів педагогічної майстерності
1	2
Гуманістична спрямованість діяльності вчителя	Полягає в спрямованості діяльності педагога на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Передбачає гуманістичний вияв його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів. Той, хто не любить і не поважає дітей, учнів, не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати.
Оволодіння професійною компетентністю	Професійна компетентність, професіоналізм. Передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого – педагогічних, предметних, прикладних

	<p>умінь та навичок), їх змістом є знання предмета, методики його викладання, знання педагогіки і психології. Особливостями професійних знань є їх комплексність (потребує вміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, вибирати засоби взаємодії), натхненність (висловлення власного погляду, розуміння проблеми, своїх міркувань).</p>
<p>Розвиток педагогічних здібностей</p>	<p>Сукупність психологічних особливостей учителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення. Головними здібностями є: толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується, повага, емпатія тощо.</p>
<p>Формування педагогічної техніки</p>	<p>Педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння) – це сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з учнем, учнівським колективом відповідно до мети виховання, об'єктивних та суб'єктивних їх передумов. Педагогічна техніка передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність до «бачення» внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них.</p>

3. *Особливості педагогічного спілкування*

3.1. *Педагогічне спілкування* – це взаємодія вчителя й учня, яка забезпечує трансляцію учням людської культури, допомагає засвоєнню знань, сприяє становленню ціннісних орієнтацій під час обміну думками, формуванню власної гідності дитини.

3.2. *Функції педагогічного спілкування:*

- перцептивна – сприйняття людини людиною, пізнання особистості й самоствердження;
- комунікативна – обмін інформацією та ставленнями;
- інтерактивна – організація взаємодії.

3.3. *Етапи педагогічного спілкування* (за В.А. Кан-Каліком):

а) етап моделювання педагогом спілкування з класом, аудиторією в процесі підготовки безпосередньої діяльності зі школярами (прогностичний етап);

б) етап організації безпосереднього спілкування з класом, аудиторією в момент взаємодії з учнями;

в) управління спілкуванням у педагогічному процесі, який розвивається, передбачає діалогічне спілкування, підтримку ініціативи школярів, корекцію задумів у зв'язку з реальними умовами;

г) аналіз спілкування, яке відбулося, та моделювання наступного.

3.4. *Стили спілкування* (за В.А. Кан-Каликом):

- ▶ спілкування на основі захоплення сумісною творчою діяльністю;
- ▶ спілкування на основі дружньої прихильності;
- ▶ спілкування-дистанція;
- ▶ спілкування-залякування;
- ▶ спілкування-загравання.

3.5. Комунікативні вміння (*Додаток А*).

3.6. Комунікативні закони (*Додаток В*).

3.7. Вимоги до оволодіння вчителем технікою педагогічного спілкування (*Додаток Б*).

4. Перегляд відеоролика «Вусти ми немовлят».

Основні тези підсумків заняття

- Професія вчителя – одна з найдавніших і найвідповідальніших, тому вимагає від педагога високого рівня володіння низкою знань і вмінь.
- Педагогічна майстерність – запорука успішної професійної діяльності вчителя, яка стимулює до постійного творчого росту.
- Ефективності педагогічної взаємодії сприяє культура педагогічного спілкування як показник високого рівня професіоналізму.

Завдання для самостійної роботи з теми №2

1. Розробити таблицю «Педагогічні здібності вчителя» (дидактичні, організаційні, комунікативні, перцептивні, сугестивні, науково-пізнавальні, емоційна стійкість, педагогічне оптимістичне прогнозування) // Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / Кан-Калик В.А. – М., 1987. - 190с.; Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении /Кан-Калик В.А. – М., 1987. - 190с.; Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А. Зязюна. - К., 1997. – С. 199-268..

2. Схематично зобразити складові педагогічної культури вчителя // Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя: Навч. посібник для студ., викл., вчителів / В.М. Гриньова - Х., 1996.; Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти / - Харків: Основа, 1998.

3. Подати тезисний виклад теми «Конфлікт. Особливості його розв'язання» // Гірник А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження/ Андрій Гірник, Андрій Бобро,; УАДУ при Президентові України, Центр досліджень адм. реформи. -К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. – 172 с.; Ніколаєнко С.І. Конфлікти у педагогічній взаємодії та способи їх розв'язання // [Електронний ресурс: Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11067/2/Konflikty%20pedaqoci.cni.doc.>]

Питання для самоперевірки

1. Роль учителя у формуванні особистості.
2. У чому полягає сутність педагогічного спілкування? Його особливості.
3. Які функції виконує педагогічне спілкування?
4. Які є підходи до виділення стилів педагогічного спілкування? Який стиль імпонує Вам і чому?
5. Назвіть комунікативні вміння, якими повинен оволодівати вчитель.
6. Які складові педагогічного такту?
7. Обґрунтувати вимоги, які висуваються до вчителя з метою оволодіння технікою педагогічного спілкування.
8. Етапи розв'язання конфлікту.

Тема 3. СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ. ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ

Виклад змісту лекції №2

План

1. Виховання як спеціально організований процес
2. Закономірності процесу виховання
3. Поняття про принципи виховання
4. Поняття про принципи виховання

1. Виховання як спеціально організований процес

Природа не творить людини як цілісної особистості, вона лише закладає основи і створює передумови для її формування. Людина – багаторівнева система, особливості якої виявляються в діалектичній взаємодії біологічних і соціальних факторів. Вступаючи в життя через соціальну і трудову діяльність, вона вливається у світ соціального досвіду, який є багатовіковим надбанням людства і стає основною школою становлення її як особистості. Процес діалектичної взаємодії біологічного і соціального, які впливають на формування особистості, вимагає науково обґрунтованої системи виховних впливів.

Виховання — соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості.

Розглянемо особливості виховного процесу (С.Г. Мельничук):

1. Виховання – це багатофакторний процес, він здійснюється не лише у школі, але й сім'ї і позашкільних закладах.
2. Виховання – тривалий процес, який розпочинається ще до вступу дітей до школи і продовжується після її закінчення.
3. Виховання має ступінчастий характер і його можна поділити умовно на низку етапів:
 - а) на першому ступені діти засвоюють початкові уявлення про поведінку у школі, на вулиці, в сім'ї, у них пробуджуються певні почуття, формуються найпростіші навички поведінки;

б) на другому ступені на основі початкових уявлень про норми і правила поведінки в учнів формуються етичні поняття, виробляються вміння і навички поведінки в певних ситуаціях, потреба дотримуватись етичних норм тощо;

с) третій ступінь характеризується формуванням переконань, вироблення стійких звичок поведінки, учні глибше усвідомлюють мотиви своєї діяльності, керуючись певними ідейними та моральними принципами.

4. Виховання має концентричний характер. Це означає, що в процесі виховання до одних і тих якостей особистості доводиться повертатися неодноразово, але вже в ускладненому вигляді на наступному етапі.

5. Виховання – це двобічний (суб'єкт-суб'єктний) і активний процес.

6. Організаційна робота у процесі виховання займає велике місце з дитячим колективом.

7. Сьома специфіка процесу виховання полягає в тому, що його результати малопомітні для зовнішнього сприйняття.

8. Виховання – це діяльність, що спрямована на майбутнє.

Суспільство як соціальне об'єднання людей може функціонувати і розвиватися лише за цілеспрямованої, систематичної та організованої роботи з виховання кожної особистості. Зупинення цього процесу – катастрофа для суспільства, внаслідок якої людина не змогла б піднятися до рівня особистості. Ще Я.-А. Коменський зауважував, що зневага до виховання є кроком до загибелі людей, сімей, держав і всього світу. Тому виховання з погляду суспільного розвитку є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти. Завдяки йому людство забезпечує свою безсмертність у соціальному розвитку.

Виховання дітей шкільного віку здійснюють у процесі навчання і виховної роботи у школі та за її межами. Воно є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістова (сукупність виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії вчителя й учня, що передбачає організацію і функціонування системи виховної діяльності та самовиховання учнів) сторони.

Цей процес є двостороннім (обов'язкова взаємодія вихователя і вихованця), цілеспрямованим (наявність конкретної мети), багатограним за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього світу дитини, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним (у вихованні канікул бути не може), тривалим у часі (людина виховується все життя). Ефективність його залежить від рівня сформованості мотиваційної сфери.

Мотиви виховання – спонукальна причина дій і вчинків людини.

У процесі виховання педагог має постійно дбати про формування у дітей певних мотивів самовиховання через актуалізацію необхідних потреб. Поступово в процесі засвоєння знань, набуття соціального досвіду кожна особистість самостійно починає усвідомлювати потреби, які стимулюють внутрішні спонукальні сили – мотиви, програмує процес самовиховання.

Структурні компоненти процесу виховання:

- мета,
- завдання,
- зміст,
- форми,
- методи,
- діагностика особистої вихованості індивіда.

Етапи процесу виховання:

1. Формування позитивної мотивації школярів у процесі усвідомлення ними мети діяльності;
2. Засвоєння соціального досвіду, знань, цінностей загальнолюдської і національної культури;
3. Формування поглядів, переконань, ставлення особистості до норм, правил поведінки в процесі організації діяльності та спілкування;
4. Діагностика рівнів вихованості школяра, стимулювання його до самовдосконалення.

Виховання є складним, багатогранним процесом, у якому тісно переплетені внутрішні (стосуються особи вихованця) та зовнішні (стосуються виховного середовища) суперечності.

На процес виховання впливають (безпосередньо або опосередковано) об'єктивні (особливості суспільного устрою, політичного режиму, соціально-економічного розвитку, національна самобутність, природне середовище) та суб'єктивні (соціально-педагогічна діяльність сім'ї, громадських організацій, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації, закладів культури і мистецтва) чинники.

2. Закономірності процесу виховання

Закономірності виховання – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі зв'язки у вихованні, реалізація яких сприяє ефективному розвитку особистості. У процесі виховання особливо важливими є такі закономірності:

❖ виховання людини детерміновано соціальними умовами розвитку, соціальною дійсністю. Людина привласнює соціально-історичний досвід із врахуванням своєрідності, специфіки потреб, мотивів, інтересів, тобто психічних процесів, функцій особистості в суспільстві, сім'ї, кола друзів тощо;

❖ виховний процес являє собою постійну трансформацію зовнішніх впливів на внутрішні процеси особистості. Тому чим значніший вплив на свідомість, почуття, волю особистості, і чим вище її активність, тим вища результативність процесу;

❖ діяльність та спілкування індивіда – основа виховного процесу. Чим доцільніше організована діяльність вихованців, чим розумніше будується їх спілкування, тим ефективніше виховний процес.

3. Поняття про принципи виховання

Принципи виховання – керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, організації і методів виховного впливу. Вони є узагальненою системою вимог, які

охоплюють усі аспекти виховного процесу, відображають результати виховної роботи.

Процес виховання ґрунтується на *принципах*:

1. *Принцип гуманізації*. Означає створення умов для формування кращих якостей і здібностей дитини, джерел її життєвих сил. Виховання як основна складова у навчально-виховному процесі передбачає гуманізацію взаємин між вихователями та вихованцями, повагу до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіру до неї. Сприяє вихованню гуманної особистості — щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

2. *Урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів*. Одне із завдань педагога — бачити неповторність, творчу індивідуальність кожної дитини, виявляти, розкривати, плекати у неї неповторний індивідуальний талант. Тому кожен педагог, вихователь повинен знати і враховувати індивідуальні особливості дітей, їх фізичний розвиток, темперамент, риси характеру, волю мислення, пам'ять, почуття, здібності, інтереси, щоб, спираючись на позитивне, усувати негативне в їх діяльності та поведінці.

3. *Виховання в діяльності та спілкуванні*. Виховний процес здійснюється за умови, що вчитель-вихователь буде спілкуватися, взаємодіяти з дітьми та стимулювати їх до самостійної діяльності. Діяльність і спілкування виступають засобами формування особистості, формою виявлення їхнього ставлення до оточуючої дійсності, ареною самореалізації можливостей, потреб, інтересів людини. Не можливо виховати дитину, не спілкуючись і не взаємодіючи з нею.

4. *Принцип національного виховання*. Передбачає єдність загальнолюдського і національного. Національна спрямованість виховання передбачає вивчення рідної мови, формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, традицій і звичаїв усіх народів, які населяють Україну.

5. *Принцип стимулювання суб'єкта до самовиховання*. Самовиховання – це діяльність людини з метою зміни, удосконалення своєї особистості. Виходячи з особливостей виховного процесу як двостороннього, треба постійно спонукати дитину до самовиховання, самопізнання і самовдосконалення з метою прищеплення собі бажаних та необхідних якостей.

6. *Принцип цілісного підходу до виховання*. (врахування економ, соц., мор. умов; формування різноманітних якостей; оптимальний вибір методів та засобів; визначення умов, які забезпечують успіх; облік результату і корегування за необхідності мети, засобів, методів, умов тощо)

Кінцевою метою виховання особистості є її підготовка до повноцінного суспільного життя, яке передбачає виконання ролей громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша.

Семінарсько-практичне заняття №2

Тема заняття: Принципи виховання

План

1. Характеристика принципів виховання.
2. Обумовленість визначення принципів закономірностями процесу виховання та вимогам суспільства до його мети та змісту.
3. Проведення дидактичної гри.

Очікувані результати заняття

Після заняття студенти мають **знати**: особливості реалізації принципів виховання в навчально-виховному процесі; взаємозумовленість принципів виховання вимогам суспільства;

уміти: розв'язувати педагогічні ситуації, застосовуючи набуті знання на практиці; систематизувати набуті знання студентів з теми заняття шляхом виокремлення правил виховання для складання пам'ятки «Правила здійснення ефективного виховання»; вдосконалювати вміння колективної співпраці, обґрунтовано доводити свою думку, вести дискусію.

Хід заняття

1. Обговорення принципів виховання.

Узагальнення змісту лекції.

2. Із наведених тверджень оберіть ті, які означають закономірності виховного процесу:

- 1) врахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців.
- 2) виховання в колективній діяльності.
- 3) доступність виховних впливів.
- 4) дотримання потреб у спілкуванні.
- 5) єдність і взаємозумовленість біологічних і соціальних чинників.
- 6) провідна роль діяльності у вихованні.
- 7) формування переконань.
- 8) визначальна роль сім'ї у вихованні.
- 9) пріоритет загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей.
- 10) оволодіння знаннями норм і правил поведінки.

3. Проведення гри «Методичний семінар з пошуку шляхів здійснення ефективного виховання»

Тип гри: ділова гра

Методичні вказівки. На занятті студенти об'єднуються в чотири групи: три групи вчителів-новачків і групу експертів. Кожна група отримує свою проблемну ситуацію (група експертів отримує всі три ситуації), уважно її читає, аналізує та готує відповідь на поставлені питання. На це дається 10 хвилин. Після цього представники кожної групи по черзі презентують свої ситуації та варіанти розв'язання проблем. Після кожного виступу слово надається представникам інших груп і, на завершення, групі експертів. Наприкінці заняття колективно складається пам'ятка «Правила здійснення ефективного виховання».

Інструкції до виконання ролей

Учителі-новачки – беруть участь в емітованому методичному семінарі з метою озброєння педагогічним досвідом; у груповій роботі мають проаналізувати дану педагогічну ситуацію й обґрунтовано запропонувати шлях розв'язання проблеми.

Експерти – досвідчені вчителі-методисти; мають за короткий проміжок часу (10 хв) проаналізувати всі три педагогічні ситуації, продумати варіанти розв'язання проблем; є рецензентами вчителів-новачків, аналізують і оцінюють запропоновані ними рішення.

Картка №1

Семикласник Микола Н. психічно неврівноважений, має погані стосунки з однокласниками, на уроках неухважний, неслухняний. Виховують його мама й бабуся, якими він керує. Комплекс неповноцінності ще доповнюється тим, що він невеличкою зросту. З роками конфлікт «Микола – однокласники», «Микола – вчителі» ставав дедалі глибшим.

Тільки вмілий підхід класного керівника до кожної ситуації, яка виникала в стосунках учня з дітьми, учня з учителями, давав можливість хлопчикові переконуватись у тому, що він стає більш терплячим до зауважень в його адресу, що навіть його маленькі перемоги помічають однокласники, учителя та радіють за нього.

Але одного разу Микола дуже хотів узяти участь у районній олімпіаді з математики, хоча в команду не міг бути включений, бо не мав систематичних знань. Учитель (вона ж класний керівник) все-таки запрошує його на олімпіаду, каже, що це буде особистий залік, і домовляються про це з районним журі.

Роботу хлопчик написав непогано як для нього, бо надзвичайно старався. Учитель у присутності дітей оголошує йому подяку на уроці математики і робить відповідний запис у щоденнику.

Наступний урок – географія. На цьому уроці вчитель географії хоче записати йому в щоденник зауваження за розмову на уроці. Коли вчитель хотів взяти щоденник, Микола не лише відмовився його дати, а навіть заховав у портфель. Учитель хотів забрати портфель, а учень вкусив його за руку. Виник серйозний конфлікт.

Порівняйте дії класного керівника та вчителя географії по відношенню до Миколи, проаналізуйте їх стосовно реалізації принципів виховання. Як би Ви вчинили після конфлікту на уроці географії на місці класного керівника?

Картка №2

Марія Прокопівна, учителька біології, прийшла в клас у поганому настрої. Ще з порогу вона крикнула Мишку Котову, відомому в класі порушникові:

- Котов, не крутись! Сядь за першу парту!
- Не сяду! – різко відповів Мишко.
- То вийди з класу!
- Не вийду!
- Ти не вийдеш – я піду!, - пригрозила вчителька.

- Ну, й ідіть, - і далі грубив Мишко.

Не очікуючи такого приниження, Марія Прокопівна спочатку зникла, потім швидким кроком підійшла до Мишка – і в класі пролунав гучний ляпас...

Проаналізуйте ситуацію, що склалася, з позиції вимог принципів виховання. Як би Ви вчинили на місці вчителя?

Картка №3

Дев'ятикласниця Рая росла в сім'ї без рідного батька. Вітчим вважав її нахлібницею і вимагав, щоб вона пішла працювати. Мати була проти цього.

Одного разу дівчина прийшла зі школи, сіла вечеряти. Вітчим прийшов напідпитку і сказав, що не буде давати грошей, поки Рая не влаштується на роботу. Почувши слова вітчима, Рая різко піднялася і грубо сказала: «Сідайте, їжте, адже Вам всього мало!».

У сім'ї виникла сварка. У цей час прийшов класний керівник.

- Мабуть, знову двійка з математики? – спитав вітчим.

• На жаль, не тільки двійка, - відповів байдужим голосом класний керівник.

- А що ще? – триумфуючи й радіючи спитав вітчим.

• Ось подивіться! – і класний керівник протягнув записку. – хлопці в голові з'явилися, яка тепер математика!

У записці, адресованій подружці, Рая писала: «Я посварилася з Віктором із-за своєї запальності і тепер не знаю як перед ним вибачитися. Взагалі він гарний хлопець, а я дурна».

Вітчим розгорнув записку і збирався прочитати її вголос. Рая вирвала записку і, повернувшись до класного керівника, стримуючи сльози, вигукнула:

• Ви... ви, як шпигун, як донощик, тільки ходите дворами, пліткуєте! Хіба Ви вчитель?

З цими словами вона вибігла на двір.

• Ось яка грубіянка ваша донька, – сказав він батькові. – Мене образила, і взагалі вам потрібно вжити серйозних заходів.

Проаналізуйте дану педагогічну ситуацію з точки зору вимог принципів виховання. Дайте оцінки дії вчителя й учениці. Як би Ви порадили класному керівнику виправити ситуацію?

Картка 4

Класний керівник 5-го класу М.І. з дітьми на прогулянці. Діти бігають, граються.

- Коли б ти так у навчанні виділялася, як тут, - зауважує класний керівник одній дівчинці, - там ти частіше сльози проливала замість розумної відповіді.

Дівчина, ніби прибита, зупиняється і потім до кінця прогулянки все з побоюваннями поглядає на вчительку.

- Медведєв, - звертається вчителька до хлопчика, який із захопленням ловить метеликів, - ну, підійди до мене, я з тобою хочу поговорити.

Хлопчик, ніяковіючи, наближається до класного керівника.

- Я сьогодні в магазині зустріла твою маму, - говорить вона. – Виявляється, ти, друже, щоденник дома не показуєш, а метеликів ловиш спритно.

Хлопчик ще нижче опускає голову.

- Якщо сьогодні не покажеш дома свої двійки, - ріже вихователька, - завтра без батьків у школу не приходь. Зрозумів?

- Так, - похмурившись, відповідає хлопчик.

- А тепер іди гратися.

Хлопчик іде до дітей. На ходу він викидає пійманих метеликів. Його оточують товариші, про щось розпитують, а він злісно оглядається на виховательку, відмахується від них рукою, не хоче говорити.

1. Проаналізуйте цю ситуацію з погляду принципів виховання.

2. Які якості зможуть сформуватися у дітей в результаті таких виховних впливів?

Картка 5

Лист молодій дівчині, яка закінчила середню школу:

«Я – одна в сім'ї. мої батьки працюють на високих посадах. З нами живе бабуся. Мені 19 років. Я ніде не вчусь, не працюю. Чому? Не бажаю, я нудьгую! Я дивлюсь на світ з неприхованим позіханням. Мені багато хто заздрить: у мене 7 джинсових костюмів, костюми із замші, дублянки, чоботи, прикраси...

Їм заздрісно, а мені все це набридло. Мені ліньки жити, ліньки щось робити. Усю роботу по домі робить моя бабуся. Їй 85 років. Мені завжди робиться страшно, коли я подумаю, що вона невдовзі помре. Але мені не стільки шкода, скільки я жахаюся від думки, що потім усю роботу мені доведеться робити самій. У мене часто бувають конфлікти зі своїми. Сварять за те, що я ніде не вчуся, не працюю, але я звикла їх не чути.

Порадьте мені: як мені бути, як позбавитися нудьги?

Іродія *

1. Вимоги яких принципів, на ваш погляд, не були достатньою мірою реалізовані у процесі виховання Іродії?

2. Чим можна допомогти Іродії?

Перебіг гри

1. Вступне слово організатора гри

2. Оформлення ігрового поля (об'єднання студентів у групи, вивчення ними інструкцій згідно з отриманими ролями, отримання ними карток із ситуаціями)

3. Самостійна робота студентів у групах

4. Групова дискусія

Кожна група по черзі презентує шляхи розв'язання педагогічних ситуацій, обґрунтовуючи свої рішення. Після презентації групою своєї ситуації та шляхів її розв'язання свої думки можуть висловити представники інших груп. Після цього в обговорення включаються експерти й дають розгорнутий

аналіз почутим думкам, погоджуючись із запропонованими ідеями або пропонуючи свої варіанти.

5. Колективна робота зі створення пам'ятки «Правила здійснення колективного виховання»

Основні тези підсумків гри:

- Для того, щоб здійснювати ефективний виховний вплив, необхідно проаналізувати ситуацію, що склалася, і виявити її причини.
- Принципи виховання є універсальними педагогічними положеннями й потребують реалізації під час впливу на дітей будь-якого віку і в будь-яких обставинах.
- Поспішні необдумані кроки вчителя можуть зіпсувати процес виховання й порушити контакт з вихованцем назавжди, тому перед діями педагогові необхідно все обдумувати і прогнозувати наслідки своєї поведінки.

Завдання для самостійної роботи з теми № 3

1. Проаналізуйте сутність принципів виховання і складіть по 6-8 правил, спрямованих на реалізацію вимог 3-4 принципів [Мельничук С.Г. Педагогіка (Теорія виховання) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Г. Мельничук ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. – К. : Слово, 2012. - 285 с., Теорія і методика виховання: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. – К., 2008. – 415с. , Лозова В.І., Троцько Г.В Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посібник. – Харків, 2002].

2. Вивчити, узагальнити та подати у вигляді тез наказ Міністерство освіти і науки України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» [Наказ «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді» // Електронний ресурс: Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/]

3. Розкрити сутність концепцій виховання, розроблених Всеукраїнським педагогічним товариством ім. Григорія Ващенко: „Концепція національної системи освіти”, „Концепція шляхів демократизації управління освітою”, „Концепція українського виховання”, „Концепція української національної школи-родини” тощо [Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції. – К.: Школяр, 1997.].

Питання для самоперевірки

1. Що таке виховання як педагогічний процес?
2. Етапи процесу виховання.
3. Охарактеризуйте шляхи реалізації принципів виховання у навчально-виховному процесі сучасної школи.
4. Діти часто спостерігають розбіжності між тим, що їм говорять у школі, вдома і тим, що бачать у житті. Чи закономірні такі протиріччя? Яка їх роль у розвитку дитини?

5. Що, на Вашу думку, сприяє підвищенню ефективності процесу виховання? Як визначити ефективність виховання?

6. Що Ви розумієте під рушійною силою виховання? Із запропонованих відповідей оберіть правильну, обґрунтувавши помилковість або неповноту інших.

- a. Рушійною силою виховання є така сила, яка змушує рухатися вперед до досконалості.
- b. Результат протиріччя між набутими знаннями і досвідом у поведінці і новими потребами.
- c. Під рушійною силою процесу виховання варто розуміти не що інше як протиріччя між рівнем конкретних знань, якими володіє людина, і методами запровадження їх у життя.
- d. Рушійною силою процесу виховання є результат протиріч між життєвими потребами у вихованості людини, з одного боку, і наявним рівнем сформованості в ній певних якостей, з іншого.

7. Із наведених факторів виховання визначте, в яку групу включені об'єктивні фактори, а в яку – суб'єктивні.

<p>1. Розвиток і становлення української державності. Прискорення науково-технічної революції. Піднесення добробуту народу. Розвиток і становлення національної свідомості. Тенденції міждержавної інтеграції.</p>	<p>2. Організуючий вплив партій. Удосконалення виробництва і виробничих технологій. Рівень розвитку науки. Кількість дітей у сім'ї. Прискорення фізичного розвитку дітей. Розвиток засобів масової інформації</p>
<p>3. Поліпшення матеріального добробуту людей. Розвиток бізнесу і ринкових відносин. Діяльність громадських організацій. Вплив екологічного середовища. Особливості впливу біологічного успадкування. Наявність принципів виховання.</p>	<p>4. Організаційна діяльність владних структур держави. Діяльність дошкільних, виховних закладів, загальноосвітніх навчально-виховних закладів. Вплив сімейних стосунків. Вплив засобів масової інформації. Вплив педагогічної науки.</p>

Тема 4. ЗМІСТ ВИХОВАННЯ

Виклад змісту лекції №3

План

1. Мета та зміст виховання
2. Моральне виховання
3. Виховання патріотизму, культури міжнаціональних відносин.

Виховання громадянськості

4. Трудове виховання

5. Естетичне виховання
6. Фізичне виховання

1. Мета та зміст виховання

Мета і зміст виховання обумовлюються потребами суспільно-політичного розвитку. Займаючись такою складною сферою діяльності, як виховання, потрібно мати чітку програму.

Під змістом виховання розуміють систему знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, якостей і рис особистості, стійких звичок поведінки, якими потрібно оволодіти і які відповідають поставленій меті і завданням виховання, тобто *формування всебічно, гармонійно розвиненої особистості*.

Визначаючи програму виховання, С.Г. Мельничук виокремлює її змістовні компоненти:

- ✓ формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- ✓ формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- ✓ виховання шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
- ✓ виховання духовної культури особистості; творення умов для вільного вибору нею світоглядних позицій;
- ✓ формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- ✓ забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я;
- ✓ виховання поваги до конституції, законодавства України, державної символіки;
- ✓ формування екологічної культури людини, гармонії її відносин із природою;
- ✓ розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення належних умов для їх реалізації;
- ✓ формування у дітей і молоді вміння міжособистісного спілкування та підготовки їх до життя в умовах ринкових відносин.

Для реалізації програми потрібно мати виховний ідеал. Це той духовний маяк, який освітлює магістральний шлях соціалізації кожної особистості впродовж всього життя. Виховним ідеалом нашої молоді має бути служіння батьківщині, своєму народові на засадах загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей.

Мотиви виховання. Під мотивами розуміють внутрішні збудники, які спонукають особистість до певних дій і вчинків. Відомо, що будь-яка діяльність є мотивованою, чим вищий рівень мотивації, тим ефективність виконання дій, вчинків, вироблення будь-яких навичок, звичок у поведінці значно підвищуються. Оскільки основою формування мотивів виступає стимул (зовнішній збудник), то завдання педагога полягає в тому, щоб підставляти певні стимули для формування мотивів, розуміючи сутність кожного мотиву.

Американський психолог Е. Маслоу визначив піраміду потреб людини, всі компоненти якої внутрішньо програмують виховний процес і виступають у ролі мотивів виховання.

- Потреби естетичні (краса, упорядкованість, симетрія, системність, охайність, гармонія);
- Потреба у знаннях і розумінні (допитливість, знання, усвідомлення оточуючого).
- Потреба самовдосконалення (бажання стати кимось, знайти своє призначення, прагнення до успіху).
- Потреби в оцінці й повазі (престиж, статус у колективі, визнання, увага, достоїнство, розуміння).
- Потреби у спілкуванні, прихильності і любові (сім'я, друзі, приналежність до певної групи однодумців).
- Потреби безпеки, захисту від насилля і погроз (соціально-економічна стабільність, наявність праці, захищеність).
- Фізіологічні потреби в їжі, воді, теплі, рухах, здоров'ї, житті, сні, захистові від дії стихійних сил.

2. Моральне виховання

З традиційної точки зору сутність морального виховання полягає в тому, що людина розвиває і утверджує в собі природну схильність до добра та готовність відстоювати його в собі і навколишньому житті. Це виховання зорієнтоване на засвоєння людиною абсолютних, вічних норм співжиття, які носять універсальний, вселюдський характер і являють собою вияв людяності. Попри деяку расову, культурну чи національну специфіку – ці поняття, що складають зміст моралі і моральності, - у своїй основі є однаковими для всіх людей і народів.

Мораль є предметом етики. «Етика, - говорить Іван Франко, - вчить людину жити по-людському – вона завжди і скрізь керує її кроками, вона переробляє її звичаю природу, робить її м'якшою, і таким чином робить її здібною до щастя не тільки внутрішнього (задоволення собою), але і суспільного, яке спирається на поєднанні праці усіх людей і на братерській взаємній любові».

Маральне виховання – це цілеспрямований процес взаємодії вихователів і вихованців, спрямований на оволодіння школярами моральною культурою, яка визначає ставлення школярів до навколишнього світу.

Розрізняють такі *групи моральних навичок*: навички ввічливості, турботи про оточуючих, навички витриманості, навичко точності.

3. Виховання патріотизму, культури міжнаціональних відносин.

Виховання громадянськості

Процес виховання має характер наступності, безперервності. Тому наступні покоління мають використовувати духовні надбання попередніх поколінь, багатство загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей. Але зміст виховання передусім має будуватися на національних засадах. Головна мета національного виховання, - зазначено в Державній

національній програмі «Освіта», - «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури».

Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, на його традиціях, звичаях та обрядах, багатомісячній виховній мудрості. Зміст, мета, завдання та шляхи і засоби реалізації національної системи виховання визначаються «Концепцією національного виховання».

Розглянемо визначені Концепцією основні шляхи і засоби національної системи виховання.

Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, на принципах наукової педагогіки, що ввібрала в себе кращі надбання національної виховної мудрості. Вона містить ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь (теоретичні аспекти), а також постійну і систематичну виховну діяльність родини, громадянських (державних) навчально-виховних закладів, організацій (практичний аспект).

Основними засобами реалізації національної системи виховання є:

➤ рідна мова;	➤ народний календар;
➤ рідна історія;	➤ національна символіка;
➤ природа рідного краю;	➤ родинно-побутова
➤ фольклор;	культура;
➤ національне мистецтво;	➤ народні традиції.

Відомо, що наука в цілому, а педагогіка зокрема єдина для всіх країн світу, але загальної теорії і практики виховання, спільної для всіх країн світу, не існує. Кожен народ із урахуванням характеристик національних рис творить власну систему виховання, розробляє зміст, форми, методи, мету, завдання, принципи тощо.

Громадянське виховання – процес формування громадянськості як риси особистості, яка характеризується усвідомленням нею своїх прав, і обов'язків у ставленні до держави, народу, законів, норм життя; турботою про благополуччя своєї країни, збереження людської цивілізації конкретними діями відповідно до власних переконань і цінностей.

Основна мета громадянського виховання – сформувати свідомого громадянина, якому притаманні високі моральні ідеали суспільства, любов до Батьківщини, відповідальність за виконання громадянського обов'язку.

Мета громадянського виховання визначає основні його завдання:

- забезпечення оволодіння школярами системою знань, необхідних для виховання громадянина;

- формування умінь, необхідних для участі учнів у житті суспільства, реалізації його ідеалів та цінностей;

- створення умов учням для набуття досвіду громадянської дії; формування у школярів потреби в громадянській поведінці, виховання у школярів якостей громадянина України.

Виховання громадянина передбачає передусім свідомого почуття любові до Вітчизни, народу, патріотизму, що передбачає:

- ✓ національну самосвідомість людини, осмислення моральних і культурних цінностей країни, відповідальності перед своєю нацією, збереження рідної мови;

- ✓ гордість за успіхи держави, біль за невдачі;

- ✓ усвідомлення свого глибокого зв'язку з народом, участь у його справах;

- ✓ збереження і примноження традицій, звичаїв, обрядів рідної країни;

- ✓ знання символіки своєї Батьківщини;

- ✓ знання історії свого народу, роду, прихильність до рідних місць.

Щоб забезпечити громадянську освіту школярів, необхідно визначити сукупність ціннісних орієнтацій, які формують ставлення людини до оточуючого її світу, що вимагає оволодіння школярами певними **знаннями**:

- культурологічними, ядром яких є уявлення про суть громадянського суспільства, систему соціального забезпечення й соціального захисту, соціальної поведінки про культурні надбання своєї нації та нації інших народів, історію, традиції країни тощо;

- аксіологічними (про громадянські, демократичні, загальнолюдські й національні цінності);

- правовими – знання щодо Конституції як основного закону, основ конституційного ладу, порядку формування, діяльності та взаємодії державних органів і органів місцевого самоврядування, знань прав людини, механізмів її захисту, обов'язків і відповідальності тощо;

- політичними, що передбачає знання певних теорій, законів суспільного розвитку, державних органів, традицій, політичного життя, державної символіки своєї країни, її історичного походження, політичних прав та свобод людини тощо;

- економічними знаннями щодо економіки своєї держави та інших держав, суті ринкових відносин тощо;

- соціально-психологічними знаннями щодо суті владно-підвладних відносин, мотивації соціальних дій, інформаційного впливу на свідомість виборців, способів розв'язання конфліктних ситуацій, форм комунікативної взаємодії.

Знання сприяють розвиткові громадянського мислення, яке неможливе без оволодіння **вміннями**:

- ❖ критично сприймати інформацію, самостійно її аналізувати;

- ❖ приймати виважені рішення з урахуванням юридичних норм;

- ❖ послідовно відстоювати свої права;

- ❖ давати аналіз причин політичних або соціально-політичних явищ, передбачати дії їх учасників;
- ❖ аргументовано, логічно вести політичну дискусію, виявляти терплячість до іншої позиції;
- ❖ розробляти стратегію розв'язання проблемної ситуації, оцінювати свої ідеї з позиції іншого;
- ❖ володіти культурою міжгрупових і міжособистісних відносин.

4. Трудове виховання

Трудове виховання – це сукупність дій вихователя та вихованців, що забезпечують формування готовності до трудової діяльності. Готовність припускає: *теоретичну підготовку* (оволодіння системою знань про працю); *практичну підготовку* (оволодіння системою як загально трудових умінь і навичок, так і спеціальних); *формування культури праці, психологічну підготовку* (формування мотивів, потреб, позитивного ставлення до праці).

Позитивне ставлення до праці можна формувати в процесі навчання. В.О. Сухомлинський у творі «*Народження громадянина*» зазначає:

Зв'язок навчання з працею я вбачав у тому, що підліток думав працюючи й працював думаючи...

Творча праця в гуртках навчила окремих підлітків думати ... Ті, хто проходили тривалу школу трудової творчості, свідомо остерігалися запам'ятовування незрозумілого. На уроках алгебри, геометрії, фізики, записавши нову формулу, Ніна й Петрик відчували потребу просто думати над нею, вдуматись в те, що узагальнює формула...

У тих моїх вихованців, що повільно думали, із величезними зусиллями осмислювали, узагальнюючи істини й закономірності математики, фізики, хімії, історії, були такі періоди, коли здавалося, що ось зараз вичерпаються внутрішні духовні сили й стимули, настане цілковита байдужість, розум перестане осмислювати знання ... Щоразу, коли виникала загроза цієї внутрішньої спустошливості, я намагався втягти хлопчиків і дівчаток у працю, яку вони переживали як дослідження, відкриття істини.

Навчальна праця є одним із видів трудової діяльності школярів. Ще К.Д. Ушинський відзначав, що навчання – найскладніша праця, яка забезпечує формування особистості, дає їжу для розуму і душі, формує характер, розвиває здібності.

Трудове навчання є складовою частиною трудового виховання і означає процес навчання і вироблення у школярів умінь і навичок виконання тих чи інших трудових дій і операцій.

Суспільно корисна праця, яка не спрямована безпосередньо на створення матеріальних цінностей, а припускає участь школярів у справах, що приносять користь навколишнім людям (озеленення вулиць, збір лікарської сировини, виготовлення годівниць, шефство над молодшими, допомога старшим).

Продуктивна праця, яка спрямована на створення матеріальних цінностей, коли учень безпосередньо включається в систему виробничих відносин (робота в цехах підприємств, виконання сільськогосподарських робіт).

Самообслуговування – це вид праці, який входить в життя з дитячих років. Самообслуговування школярів передбачає догляд за своїми речами, прибирання шкільних приміщень, участь у поточному ремонті меблів, догляд за рослинами, ремонт побутових приладів. В умовах школи при самообслуговуванні виникають прекрасні умови для діяльності учнівського самоврядування.

5. Естетичне виховання

Естетика – наука про прекрасне. Тому естетичне виховання – це сукупність дій вихователя і вихованців у ході їх діяльності, які забезпечують формування естетичної культури особистості.

Естетична культура передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в оточуючий людину світ, зберігати прекрасне.

Естетичне сприйняття є початковим моментом у формуванні естетичного ставлення до дійсності, тобто первісним пізнанням явищ. Виражається воно в загальній спостережливості, в здібності помічати прекрасне і звертати на нього увагу. Що саме сприймається і як – визначається особистісними особливостями школяра. Тонка поетична натура по-особливому бачить світ.

Роберт Рождественский, «Поэма о разных точках зрения»

Разговор со случайным знакомым

- Смотри, как дышит эта ночь.

Звезда, уставшая светить,
упала, обожгла плечо...

- Что?

- Смотри, как вкрадчивый

туман

прижался к молодой воде...

- Где?

- Он полночью поклялся ей,
он взял в свидетели луну!..

- Ну?!

- Они сейчас уйдут в песок,
туда, где не видать ни зги...

- Гы!..

- И ощутив побег реки,
в беспмятстве забудется ёрш!..

- Врешь!..

- Да нет, я говорю тебе,
что столько тайн хранит земля,
берёзы, ивы и ольха...

- Ха!..

- А сколько музыки в степях,
в предутреннем дрожанье
рос...

- Брось!

- Да погоди! Почувствуй ночь,
крадущийся полёт совы,
сопенье медленных лосих...

- Псих!..

- Послушай, разве можно так:
прожить - и не узнать весны,
прожить - и не понять снега?..

- Ага!

Джерелами естетичного виховання є природа, краса побуту і оточуючої обстановки, мистецтво, участь людини в різних видах діяльності, національні цінності.

Тому Г. Ващенко у змісті естетичного виховання визначає такі напрями:

- а) естетика побуту (розвиток охайності в одязі, житті, уміння прикрасити приміщення);
- б) сприйняття краси природи;
- в) творів мистецтва.

Шляхи естетичного виховання школярів

1. Оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів (образотворче мистецтво, художня література, українське народознавство). «У будь-якій науці, - зазначає К.Д. Ушинський, - більше чи менше існує естетичний елемент, передачу якого учням повинен мати на увазі наставник». Г. Ващенко стверджує: «Щоб розуміти і сприймати найкращі твори мистецтва, потрібні певні знання з історії письменства, малярства, скульптури, музики, архітектури. Культурна людина повинна знати грецьке мистецтво, красу творів Софокла, музику Бетховена, Моцарта, Чайковського». Тому в умовах школи естетичне виховання зачіпає всю систему виховання та навчання, що забезпечує формування у старшокласників стійких морально-естетичних ідеалів.

2. Великі можливості на формування естетичної культури школярів має організація факультативів.

3. Естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі. Основні завдання цих видів робіт – це: а) залучення школярів до прекрасного, б) ознайомлення їх із творами мистецтва, в) організація естетичної діяльності дітей.

4. Великі можливості впливу на формування естетичної культури школярів має сім'я.

5. Спонування дітей до естетичного самовиховання.

6. Фізичне виховання

Фізичне виховання молоді – сукупність дій вихователя і вихованця, спрямованих на розвиток організму, укріплення здоров'я, забезпечення гармонії «фізичного розвитку та духовного життя багатогранної діяльності людини» (В.О. Сухомлинський).

Джон Локк (1632-1704) у своїй праці «Думки про виховання» дав вперше розгорнуту теорію фізичного виховання. Локк вважав «здоровий дух у здоровому тілі» щасливим станом. Він надавав великого значення перебуванню дітей на свіжому повітрі, прилучення⁸ тіла до спеки та холоду, плаванню, просторому одягові, простій і невишуканій їжі, чистому повітрю, доброму сну, твердій постелі, розвагам, танцям, верховій їзді, фехтуванню, ручній праці і мандрюванню.

Ж.-Ж. Руссо (1712-1778) вважав, що фізичне виховання починається з дня народження: період від народження до 2-х років він визначає як період загального фізичного розвитку; від 2 до 12 років – період розвитку почуттів і

продовження фізичного розвитку; від 12 до 15 – період розумового розвитку і трудового навчання, яке має велике значення для правильного фізичного розвитку, а *фізичне виховання є дуже цінною підготовкою до праці.*

Основні завдання сучасної української школи стосовно фізичного виховання:

1. Сприяння зміцненню здоров'я і загартування організму учнів, підвищенню їх працездатності (підвищення стійкості організму до перегрівання, переохолодження, коливань тиску, укріплення опорно-рухового апарата дітей, формування правильної постави, поліпшення діяльності серцево-судинної, дихальної системи; укріплення нервової системи).

2. Формування рухових умінь і навичок школярів у процесі виконання певних рухів (природні: ходіння, біг, стрибки, плавання тощо; спеціально організовані: вправи на приладах, акробатика).

3. Сприяння придбанню учнями необхідних знань у галузі фізичної культури, спорту, гігієни та медицини про значення фізичної культури і спорту для укріплення здоров'я, про режим дня, особисту гігієну, способи підтримання високої працездатності, про фактори загартовування, прийоми самоконтролю тощо.

4. Розвиток основних фізичних якостей школярів (сила, спритність, терплячість, гнучкість, відвага тощо), забезпечення єднання фізичного виховання з моральним, естетичним, трудовим, розумовим.

5. Виховання вольових і моральних якостей, свідомого ставлення школярів до свого організму, формування вмінь «берегти здоров'я», укріплювати його правильним режимом праці, відпочинку, харчування, гімнастикою та спортом, гартувати фізичні та нервові сили, попереджати захворювання.

Методи фізичного виховання: бесіда, лекція, конференція, показові виступи спортсменів, зустрічі, диспути.

До форм організації фізичного виховання можна віднести уроки фізичної культури, оздоровчо-гігієнічну роботу в режимі навчального дня, самостійні заняття учнів, позакласну та позашкільну роботу.

Засобами фізичного виховання є фізичні вправи (гімнастика, спортивна гра, туризм), оздоровчі сили природи (сонячні ванни, повітряні і водяні процедури), гігієнічні фактори (режим праці та відпочинку, харчування, оптимальна площа спортивних залів, вологе прибирання, провітрювання та ін.).

Семінарсько-практичне заняття №3 **Тема заняття: Зміст процесу виховання**

План

1. Напрямки виховної роботи в школі
2. Обговорення вірша Фазу Алієвої «Розмова з сином»
3. Характеристика розумового виховання
4. Особливості самовиховання
5. Профорієнтаційна робота в школі

6. Узагальнення

Очікувані результати заняття

Після заняття студенти мають **знати**: змістовий компонент процесу виховання; способи реалізації виховної роботи; шляхи самовиховання; особливості профорієнтаційної роботи;

уміти: розв'язувати педагогічні ситуації, застосовуючи набуті знання на практиці; висловлювати власну точку зору, співпереживати за колективний результат роботи, підбирати тематику виховної роботи в залежності від її напрямків.

Хід заняття

1. Узагальнення й закріплення лекційного матеріалу. Бліц-опитування:

- ✓ що становить змістовий компонент процесу виховання?
- ✓ умови успішності різних напрямків виховання?
- ✓ що є рушійною силою виховання?
- ✓ змістові компоненти процесу виховання?
- ✓ засоби реалізації національного виховання?
- ✓ види трудової діяльності школярів

2. Обговорення вірша Фазу Алієвої «Розмова з сином»

Ты, сын мой, должен помнить:

От того ржавеет даже новый лист железа,

Что в сырости лежит он бесполезно

И не находят дела для него.

Душе людской во много раз трудней:

И в дверь души, и в щели этой двери

Сто ржавчин и пороков лезут к ней...

Запомни три из них по крайней мере:

Во-первых, **зависть,**

Ты её убей в зародыше

И научись по праву

Безревностно ценить других людей,

Чтить их удачу, их успех и славу.

Второе – **злость,**

Беги от чувства злого,

Сей доброту,

Живи других любя.

Суди себя, коль осудил другого

Прости другого, коль простил себя.

И третье – корень наших многих бед,

Убийца всех достоинств в человеке -

Безделье.

И позорнее – вовеки

Порока в людях не было и нет.
 Не в праздном воздыханье на диване,
 А в празднике полезного труда
 Ищи свой смысл
 И разочарованье
 Не потревожит ум твой никогда!

1. *Проаналізуйте зміст вірша з позиції напрямків виховання.*

2. *Які якості особистості поетеса виокремлює як провідні?*

3. ***Характеристика розумового виховання***

Обговорення завдань розумового виховання: оволодіння знаннями про природу і суспільство; засвоєння методики виховання; знання законів розвитку суспільства; розвиток інтелектуальних сил; оволодіння культурою розумової праці; забезпечення соціального розвитку; формування наукового світогляду.

Обговорення ситуації

Я веду малюків у поле. Тихий сонячний ранок вересня. У полі так тихо, що нам чути, як високо в небі курличуть відсталі журавлі. Кажу дітям:

— Подивіться на небо. Влітку воно було гаряче, палало іскрами синього вогню... А зараз яке небо? Думайте, вибирайте в нашій мові потрібні слова.

Діти замовчали. Дивляться на небо, думають. Через хвилину чую слова, знайдені дітьми:

— Небо синє, як стомлена вода у ставку...

— Чому ж вона стомлена? — питаю в дитини.

— Тому, що влітку вода грала, грала хвилями, до осені втомилась і стоїть синя, втомлена...

Знову діти мовчать, слухають слово.

— Небо вмилося дощем...

— Небо чисте, не видно жодної пір'їнки...

— Небо голубе, як у казці про Івасика-Телесика. Ось зараз прилетять гуси...

— Небо осіннє... Улітку небо літнє, а восени — осіннє. Знову мовчать діти. Осторонь стоїть маленька дівчинка

Валя.

— А ти чому мовчиш, Валю?

— Я хочу сказати своє слово.

— Яке ж ти знайшла слово про небо?

— Небо ласкаве, — тихо сказала Валя й усміхнулася. Знову тиша. Потім кожному хотілося сказати ще і ще

раз своє слово.

— Небо сумне. З півночі вже пливуть сірі хмари.

— Небо спокійне. Коли грози гриміли, воно було ой яке неспокійне!

— Небо задумливе. Воно згадує, як співав жайворонок...

— Небо пригорнулося до землі. Улітку воно було вище, там ластівки літали. А тепер ластівок немає. І небо прислухається: чи не в кущах вони поховалися...*

1. Яким чином такі діалоги сприяють розумовому вихованню школярів?

2. У чому проглядається взаємозв'язок розумового виховання з естетичним?

4. Особливості самовиховання

Групова робота

❖ Що ви розумієте під самовихованням? Із наведених відповідей оберіть правильну, проаналізуйте помилковість інших.

1. Самовиховання передбачає вплив на те біологічне і соціальне середовище, в якому функціонує людина.

2. Під самовихованням варто розуміти таку діяльність вихователя, яка сприяє гальмуванню у вихованця негативних якостей.

3. Під самовихованням розуміють свідому і самостійну діяльність, що виникає в результаті активної взаємодії особистості із середовищем, яке впливає на розвиток і удосконалення людини.

4. Самовиховання – це цілеспрямована взаємодія особистості з оточуючими людьми з метою порівняльного аналізу власних учинків.

5. Правильної відповіді немає.

❖ Що ви розумієте під перевихованням? Із наведених відповідей оберіть правильну, проаналізуйте помилковість інших.

1. Перевиховання – це вплив вихователя на особистість вихованця з метою спонукання його до позитивних дій.

2. Перевиховання передбачає цілеспрямований вплив вихователя на перебудову шкідливих поглядів вихованця, як його світогляду, особливостей поведінки, що ускладнюють процес формування особистості.

3. Під перевихованням варто розуміти різке гальмування особливостей поведінки вихованця.

4. Перевиховання спрямоване на навіювання вихованцеві критичного ставлення до себе, до своїх дій з метою відмови від них.

5. Правильної відповіді немає.

5. Профорієнтаційна робота в школі

❖ Яке значення ви вкладаєте в поняття «профорієнтація»? Із наведених відповідей оберіть правильну, проаналізуйте помилковість інших.

1. Профорієнтація спрямована на озброєння учнів професійними знаннями з метою готовності обслуговувати певне виробництво.

2. Під професійною орієнтацією необхідно розуміти науково-практичну систему спільної діяльності школи та сім'ї, що спрямована на оволодіння вихованцем певною професією.

3. Профорієнтація передбачає знайомлення вихованців з економічними основами багатьох професій.

4. Правильної відповіді немає.

❖ Із наведених понять виберіть ті, які належать до принципів трудового виховання.

1. Забезпечення професійної підготовки учнів.

2. Єдність трудового виховання і загального розвитку.

3. Здійснення оплати за працю.
4. Виявлення особливостей розвитку виховання.
5. Раннє залучення до праці.
6. Зосередження уваги лише на навчальній праці.
7. Різноманітність видів праці.
8. Творчий характер праці.
9. Зв'язок праці з історією свого народу.
10. Наступність змісту трудової діяльності.
11. Посильність трудової діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей вихованців.
12. Обмеженість трудового виховання само обслуговуючою працею.
13. Постійність, неперервність праці.
14. Загальний характер продуктивної праці.
15. Багатогранність і різноманітність видів праці.
16. Залучення до праці після 14-15 років.
17. Єдність праці та багатогранного духовного життя.

6. Узагальнення

Групова робота. Підібрати теми виховних заходів для учнів середньої школи за кожним напрямком виховання.

Основні тези підсумків заняття

- Освітній процес передбачає перш за все формування всебічно вихованої особистості, яка перебуває в стані постійного самовдосконалення особистісних якостей як громадянина, сім'янина, професіонала. Цьому сприяє процес виховання та самовиховання.
- У рамках підготовки школярів до майбутньої професійної діяльності важливу роль відіграє профорієнтаційна робота з метою відкриття в кожній дитині «спорідненої праці»

Завдання для самостійної роботи з теми № 4

1. Користуючись творами В.О. Сухомлинського, зокрема «Про виховання всебічно розвиненої особистості», виписати 5-6 суджень про завдання і зміст виховання [Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2006. – С.135-161].
2. Описати виховний ідеал, до якого Ви хотіли б прагнути.

Питання для самоперевірки

1. Як Ви розумієте сутність поняття «змістовий компонент процесу виховання»?
2. Розкрийте суть, шляхи розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного, громадського виховання.

Тема 5. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВИХОВАННЯ

Виклад змісту лекції №4

План

1. Сутність поняття «метод виховання». Класифікація методів виховання
2. Умови оптимального вибору і ефективного застосування методів виховання
3. Форми організації виховної роботи

1. Поняття про методи виховання

Методи виховання – це способи взаємодії педагогів, вихованців, сім'ї та інших суб'єктів виховання, внаслідок якої відбувається певні зміни в розвитку якостей школяра, його переконань, почуттів, навичок, поведінки; способи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив на свідомість, поведінку вихованців, на формування в них необхідних якостей, на збагачення їхнього досвіду корисної діяльності та різноманітних відносин (моральних, трудових, естетичних тощо); способи впливу на свідомість, почуття, волю, поведінку і систему відносин учня з метою формування активних громадян незалежної України.

Характеристика методів виховання вимагає певної їх класифікації. Але це дуже складне питання педагогіки. На сторінках газет, журналів велись і ведуться дискусії з цієї проблеми, в ході яких висловлюються різні точки зору.

Найприйнятнішою в педагогіці є на сьогодні класифікація Т.Є. Конникової: методи формування свідомості, методи формування досвіду поведінки, методи стимулювання і корекції поведінки школярів.

Методи формування свідомості

Головна мета цих методів – вплив на свідомість, почуття, волю вихованців для пояснення і доведення правильності чи необхідності певної поведінки, норм і правил спілкування, ставлення до оточуючого світу та ін. До цієї групи належать методи: освічення, навіювання, переконання, прикладу.

Освічення передбачає інформацію, повідомлення про факти, вчинки, події, а також роз'яснення сутності, значення тих чи інших якостей особистості, принципів, норм і правил поведінки, шляхів досягнення поставленої мети, способів самовиховання, самоосвіти, щоб сформувати на основі набутих знань певні поняття.

Навіювання – метод психологічного впливу на людину, розрахований на некритичне сприйняття нею слів, думок інших, що приводить або до вияву у людини, навіть опріч його волі і ⁵⁴свідомості, певного стану, почуттів, відношення, або до здійснення людиною вчинків, що можуть безпосередньо не відповідати її принципам діяльності, поведінки. Психолог В.М. Бехтерев підкреслював, що навіювання відбувається «без участі волі (уваги) особи, що сприймає..., і нерідко навіть без ясної з її боку свідомості». Навіювання не вимагає доказів, аргументації, логіки. Визначальним засобом навіювання можуть бути яскраві факти, цитати, приклади, особистість вихователя.

Переконання – метод впливу на свідомість, волю індивіда, що сприяє формуванню його нових поглядів, відношень або зміні тих, що не відповідають загальнолюдським та національним нормам і принципам. Метод передбачає обґрунтування певного поняття, відстоювання моральної позиції, оцінки вчинків, дій та ін.

Основа цього методу складають знання, які використовуються для пояснення та доведення правильності чи необхідності певних відношень, поведінки, але в поєднанні з почуттями.

Метод прикладу – це метод впливу на свідомість, почуття, поведінку особистості через наслідування, бо діти навчаються раніше наслідувати, ніж пізнавати. Виховний вплив прикладу – це своєрідна наочність у виховній роботі. Наслідування спрямоване на відтворювання індивідом певних зовнішніх рис, зразків поведінки, котре супроводжується емоціональними і раціональними почуттями. Шляхом наслідування у дітей формується моральна мета особистої поведінки, тобто це складний процес, у якому можна прослідкувати конкретні дії, вчинки іншої особи в певних життєвих ситуаціях, що викликають бажання вести себе так само, хоча це ще не значить, що бажання буде реалізоване, відбувається формування виконавчих, вольових і закріплення наслідуваних самостійних дій.

Прикладом для школярів можуть бути батьки, родичі, вчителі, знайомі, літературні герої, видатні сучасники, що яскраво проявили себе у праці, науці, мистецтві.

Методи формування досвіду поведінки

У процесі формування особистості одним із головних завдань є досягнення єдності свідомості і поведінки. Справді вихованою можна назвати людину лиш тоді, коли вона засвоїла не тільки певні вимоги, але коли в неї виникла потреба діяти у відповідності з цими вимогами і вона не може поводитися інакше. Знання, що не підштовхують учня до позитивних дій, стають ширмою, за якою ховаються лицемірство і ханжество. Тому процес виховання повинен передбачати привчання людини до позитивної поведінки і виробляти звичку до неї. Під звичкою розуміємо стійку форму поведінки, в основі якої стійкі навички організації особистістю своєї діяльності, спілкування, які закріплюються в поведінці і стають рисою характеру людини. Цьому сприяють такі методи, як: привчання, вправи, доручення, виховні ситуації тощо.

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання дітьми визначених дій з метою перетворення їх у звичку поведінки (не розмовляти на уроці, прибирати зі столу, дотримуватися режиму тощо).

Вправи передбачають багаторазове повторення, закріплення, вдосконалення способів дії як стійкої основи суспільної поведінки, тобто це планомірно організоване виконання вихованцями різних дій, практичних справ з метою формування і розвитку певних навичок поведінки, рис характеру. Звички формують на основі знань про норми поведінки, вироблених умінь позитивних дій і закріплюються вправами як цілеспрямованими і

багаторазовими діями. Тому вправи є системою організованих вихователем правильних учинків вихованця, розрахованою на тривалий час. Учень, підкоряючись певним вимогам, коли виконує якусь конкретну справу, відчуває виховний вплив.

Реалізується метод вправ і через *доручення*, тобто шляхом виконання визначених завдань учителя, батьків, колективу, що сприяє накопиченню досвіду позитивної поведінки, вихованню гуманних якостей особистості, відповідальності, старанності (доручення: провідати хворого товариша, надати допомогу відстаючому, привести в порядок книги бібліотеки).

Значущість доручень у системі виховної роботи буде вищою, якщо дотримуватися ряду умов:

- 1) учні повинні усвідомлювати значення доручень;
- 2) виконавці повинні знати, в чому сутність доручення і як його виконати, в які строки;
- 3) доручення виконується більш охоче, якщо воно відповідає інтересам, потребам і можливостям дитини, посилює її;
- 4) надавати допомогу школярам у процесі виконання доручення, корегувати за необхідності їх дії;
- 5) давати можливість учням, особливо старшокласникам, виявляти самостійність, ініціативу, творчість;
- 6) здійснювати оцінку результатів виконання доручення.

У теорії педагогіки і практиці школи все більшого поширення набуває використання *виховних ситуацій*, тобто створення таких зовнішніх обставин, які дозволяють опосередковано впливати на свідомість, почуття, вчинки людини. Педагогічний ефект забезпечується не прямим зверненням до учнів, а цілеспрямовано організованими обставинами, які і створюють ситуацію. Це можуть бути:

- ситуації впізнавання, в яких дитина може продемонструвати свою унікальність, своєрідність, талановитість, інтереси;
- ситуації взаємодії кожного члена колективу з однокласниками в позиції підлеглості та керівництва;
- ситуації співпереживання, турботи, взаємодопомоги, ситуації морального вибору;
- ситуації успіху та ін..

Методи стимулювання і корекції поведінки

Головні методи цієї групи – заохочення і покарання, які виконують функцію стимулювання і коректування діяльності і вчинків учнів. «Похмурий погляд, похвала, догана, жарт, порада,⁵фіцілунок, казка як нагорода, словесне заохочення – ось лікувальні процедури, які потрібно призначати в маленьких або великих дозах, частіше чи рідше в залежності від конкретного випадку і особливостей організму», - писав Я. Корчак.

Заохочення – це підтвердження правильності вчинків, дій дитини. Значення його в тому, що воно сприяє закріпленню позитивних форм поведінки людини і може знайти прояв у різних формах.

М.Г. Стельмахович відносить заохочення до лагідних методів виховання, формою вираження якого може бути «ласкаве слово, приємна усмішка, теплий погляд, гладження по голівці (якщо дитина мала) чи попліскування по плечу (підліток), гостинець (у вигляді ласощів), залучення до виконання дій, які дітям подобаються, - їзда верхи, нічне випасання коней з вартою, літування на полонині, участь у риболовстві (збирання грибів, ягід), у цікавій поїздці тощо.

Заохочення буде позитивним за певних умов:

1) його справедливість, тобто заохочувати лише за певні позитивні дії, вчинки. Заохочення повинно бути усвідомлене як нагородженням, так і одноліткам;

2) своєрідність заохочення;

3) дотримання міри в заохоченні (надмірне і часте заохочення одних і тих же людей знижує ефективність методу, може призвести до формування у школярів підвищеної самооцінки, завищеного рівня вимог, недобррозичливого ставлення однокласників).

Покарання – вплив на особистість школяра, який відбиває засудження його дій, вчинків, що суперечать нормам, принципам поведінки у суспільстві, змушуючи учнів дотримуватися цих норм. Призначення покарання – виховувати у школярів уміння гальмувати виявлення тих якостей, прагнення здійснення вчинків, які в певних умовах суперечать вимогам норм моралі.

В останні роки різні форми покарання використовуються в практиці роботи школи. В основному, це покарання, пов'язані: а) з накладанням додаткових обов'язків; б) втратою або обмеженням певних прав; в) вираженням морального осудження в різних формах. Так, психолог Ю.Красовський визначає декілька видів лише осудження: підбадьорююче (наступного разу зробиш краще...), критика-докір (а я на тебе розраховував), критика-надія (сподіваюся, що більше...), критика-похвала (робота виконана добре, але не для цього випадку), критика-аналогія (... припустився такої ж помилки, як...), безособова критика (... є учні, котрі...), критика-співпереживання (я добре тебе розумію, але...), критика-співчуття (співчуваю, але...), критика-здивування (невже не підготував?...) тощо.

Н.П. Волкова виокремлює крім вищезазначених **методи самовиховання**. З народження дитина поступово залучається до складного процесу соціологізації – оволодіння певною сумою соціального досвіду, усвідомлення себе як особистості. Під впливом різноманітних потреб у неї виникає прагнення до самовдосконалення, яке задіює соціально-психологічний механізм самовиховання.

Самовиховання – систематична і цілеспрямована діяльність особистості, орієнтована на формування і вдосконалення її позитивних якостей та подолання негативних.

Основними методами самовиховання є самопізнання, самоосвіта і саморегуляція.

Самопізнання – процес відкриття себе, пізнання свого внутрішнього світу, сильних і слабких сторін своєї особистості. Важливим етапом у процесі

самопізнання є самовизначення учнем своєї спрямованості, темпераменту, характеру, здібностей.

Самоосвіта – процес набуття знань у процесі самостійної роботи поза систематичним навчанням у стаціонарному навчальному закладі.

Саморегуляція – здатність людини керувати собою на основі сприйняття й усвідомлення актів своєї поведінки та психічних процесів. Прийоми саморегуляції: самопідбадьорення, самосхвалення, самонаказ, самовладання, самообмеження, самонавіювання, самостимулювання, самоконтроль.

2. Умови оптимального вибору і ефективного застосування методів виховання

Ефективність використання методів виховання залежить від дотримання педагогом таких умов:

1. вибір методів повинен керуватися принципом врахування вікових та індивідуальних особливостей школярів;
2. застосування всіх методів виховання в їх логічній і доречній єдності;
3. урахування своєрідності педагогічної ситуації;
4. аналіз попередніх впливів методів, що використовувалися;
5. особистість вихователя;
6. створення сприятливих умов для переходу методів виховання в методи самовиховання.

3. Форми організації виховної роботи

Форми організації виховання – способи взаємодії вихователя і вихованців, що характеризуються досягненням поставленої мети всебічного гармонійного розвитку особистості шляхом послідовного дотримання всіх напрямків виховної роботи. Існує декілька класифікацій форм організації виховання:

за тим, як організовані учнів (масові, групові, індивідуальні);

за напрямками виховної діяльності (вікторина, аукціон знань, конкурс знавців «Що? Де? Коли?», конкурс проєктів, ділові ігри, наукові конференції, конкурс винахідників і фантазерів, квест тощо);

за розв'язанням моральних завдань (диспут, «круглий стіл», бесіда, телеміст, літературно-музична композиція тощо).

Семінарсько-практичне заняття №4 Тема заняття: Методи виховної роботи

План

1. Обговорення теоретичного матеріалу стосовно методів виховання на основі заздалегідь укладених студентами таблиць.
2. Рольова гра.

Очікувані результати заняття

Після заняття студенти мають *знати*: теоретичні відомості з теми «Методи виховання»; особливості використання методів виховної роботи з огляду на конкретну педагогічну ситуацію;

уміти: аналізувати проблемні ситуації та розв'язувати педагогічні задачі з книги Ф. Вігдорової «Дорога в життя»; здійснювати оптимальних вибір методів виховання; забезпечувати «перевтілення» студентів у А.С.Макаренка і С.А.Калабаліна для більш глибокого розуміння ситуацій, їхніх причин і шляхів їх розв'язання; співпрацювати, вести дискусію.

Хід заняття

1. Виявлення особливостей вибору форм і методів виховання в залежності від напрямку виховної роботи

НАПРЯМКИ ВИХОВАННЯ	МЕТОДИ ВИХОВАННЯ	ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВАННЯ
Екологічне		
Моральне		
Розумове		
Естетичне		
Патріотичне		
Фізичне		
Громадянське		
Політичне		
Економічне		
Статеве		
Сімейне		
Екологічне		
Валеологічне		

2. Рольова гра «Діалог А.С. Макаренка з С.А. Калабаліним»

Методичні вказівки. Викладач має продумати спосіб розподілу студентів за ролями та об'єднати їх у групи. Важливим завданням викладача є створення атмосфери спілкування А.С.Макаренка та його вихованця С.А.Калабаліна. Викладач є координатором та керівником діалогу між двома педагогами; під час групової роботи студентів з вивчення ситуацій виконує роль консультанта, контролює готовність тієї чи іншої групи.

Інструкція до проведення гри. Студенти об'єднуються у чотири групи. Кожен представник перших трьох груп виконує роль С.А.Калабаліна, презентуючи свій педагогічний досвід. Представники четвертої групи виконують роль А.С.Макаренка; завдання членів цієї групи – допомогти своєму підопічному С.А.Калабаліну розібратись у складних ситуаціях, дати поради щодо оптимального застосування окремих методів і прийомів виховного впливу. Після цього колективно складається таблиця найбільш дієвих методів і прийомів виховання в конкретних ситуаціях.

Інструкція до виконання ролей

А.С. Макаренко – є вихователем і наставником С.А. Калабаліна, дає йому поради щодо ефективного виховання і перевиховання. Шукає можливі помилки у методах виховного впливу Калабаліна, добирає шляхи їх усунення, коригує застосування тих чи інших методів виховання. Рецензує відповідь Калабаліна, виступаючи як експерт. У цілому позитивно оцінює педагогічний досвід свого вихованця, підбадьорюючи і підтримуючи його. Пояснюючи ситуації, наводить приклади з власного педагогічного досвіду.

С.А. Калабалін – є вихованцем і учнем А.С. Макаренка, часто звертається до нього за порадами. Його завдання – «згадати» окремі проблемні ситуації з власного педагогічного досвіду, прокоментувати їх, пояснити, які методи виховного впливу було застосовано у даних ситуаціях і чому. Чекає від Макаренка корекції або підтримки. Готовий відповідати на всі уточнюючі питання, що їх задасть Макаренко.

Проблемні ситуації з книги Ф.А. Вігдорової «Дорога в життя»

Картка №1

Через две минуты Панин стоит передо мной.

– Почему ты украл?

– Есть хотел, - отвечает он равнодушно, не глядя на меня.

– Есть?

И тут мне вспоминается: был такой давний случай в колонии имени Горького – из кладовой пропала жареная курица. Перед строем, понурый, виноватый, стоял колонист Приходько и на вопрос: «Зачем ты это сделал?» - ответил вот так же: «Есть хотел». И тогда Антон Семенович сказал: «Ну что ж, ешь. Подайте ему курицу». Несчастный Приходько чуть сквозь землю не провалился. На глазах у всей колонии жевать курицу? Нет, невозможно!

«Антон Семенович! Простите! Никогда, ну никогда не буду!

«Ешь. Хотел есть – вот и ешь».

«Ох, это я так сбреднул! Не хочу я есть, просто с дурру взял...»

Все это мигом проносится у меня в голове, и я говорю:

–Королев, дай-ка мне эту буханку. Держи, Панин, ешь.

Кто-то позади меня ахает. Панин неторопливо отламывает угол буханки и ест. Ест спокойно, равнодушно. Мы стоим молча вокруг, и я чувствую: сцена эта безобразна. Все, что было умно, смешно и ясно для каждого в случае с Приходько, сейчас бессмысленно и уродливо. Почему? Такой же случай, такое же наказание, а все не то.

Постепенно ребята оживляются, кто-то смеется:

– А на спор, съест! Все до корочки съест!

– Не съест!

– Что б мне провалиться – съест! – восклицает Петька.

Меня прошибает пот, я понимаю – надо сейчас же что-нибудь придумать, сейчас же прекратить это. А Панин покорно жует. Он не просит прощения. Не

говорит: «Не буду». Он жуёт свою буханку и действительно сжует ее всю без остатка.

– Разойдитесь, - говорю я ребятам. – Панин, иди за мной.

Мы идем в кабинет, провожаемые десятками глаз. Может, без пользы это и не прошло и не каждый захочет оказаться в положении Панина, а все же не то получилось! Не то!

Я до смерти рад, что никого из наших воспитателей не оказалось поблизости в эту минуту.

– Положи буханку! – говорю Панину, затворив за собой дверь кабинета.

Он послушно кладет обломанную с одного бока буханку на стол.

– Отвечай, зачем украл?

– Есть хотел, - отвечает он, но тут же безнадежно машет рукой.

– Запомни, что б это было в последний раз. Иначе уйдешь отсюда.

Он молчит. Пожалуй, на время он и перестанет. Поостережется. Но не более того.

Долго еще после этого случая я ходил с таким ощущением, точно жабу проглотил.

Да, для Приходько та история стала уроком на всю жизнь. До него, как говорится, дошло. Его проняло. А Панина? Панина, ни чуть не проняло, и, значит, я ошибся.

Допоміжні запитання: Який метод виховання використали А.С. Макаренко й С.А. Калабалін? Як ви вважаєте, чому Макаренко, на відміну від Калабаліна, застосував його успішно?

Картка № 2

...И, однако, через несколько дней в перерыв между работой в мастерской и обедом я снова застал за картами не Репина, а Петьку, на этот раз с Коробочкиным. Петька ни жив ни мертв оцепенел на месте, так и не стасовав карты.

Я ни стал ни о чем расспрашивать ребят и не позвал их за собой. Они сами, ни слова не говоря, встали и пошли следом. Я привел их в столовую.

- Садитесь за стол и играйте! Нечего прятаться по чердакам. Если вам невмоготу – играйте.

- Играть? – с запинкой переспросил Петька.

- Ну да. Вот ваша колода – садитесь и играйте.

Оба сидели неподвижно, с той лишь разницей, что у Коробочкина лицо было спокойное и непроницаемое, как у Панина, когда тот жевал злополучную буханку, а на лице Петьки было написано самое горькое отчаяние. Но что толку? Ведь и в прошлый раз он отчаивался, однако это не помешало ему снова взяться за карты.

- Тасуй, Коробочкин, - сказал я. ⁶¹

Коробочкин сдал карту.

- Играйте!

Коробочкин исподлобья мельком глянул на меня и кинул карту, но его партнер не шевельнулся.

- Что же ты? Отвечай, - сказал я.

Когда мы зашли, дежурные накрывали к обеду, гремели ложками и вилками. Сейчас жизнь в столовой остановилась, все смотрят на стол, за которым сидят Петька и Коробочкин. Вот уже заливается звонок, вбегают ребята. Они мгновенно соображают, что здесь происходит. Кто-то приближается поближе и смотрит, остальные рассаживаются по местам и наблюдают издали.

Я отхожу, оглядываю столовую – все ли в порядке. Потом подсаживаюсь за стол к Глебову и братьям Стекловым и принимаюсь за свой обед.

В столовой непривычная тишина. Иногда прорвется приглушенный смех – и снова тихо.

Допоміжні запитання: Проаналізуйте й оцініть дія С.А. Калабаліна. Який метод він застосував? З якою метою він застосував даний метод? Як би ви вчинили на його місці?

Картка №3

В восемь поезд подходит к нашей станции, и, еще стоя на подножке вагона, я вижу на платформе Репина.

- Добрый вечер, Семен Афанасьевич! А книги где же?

Книг очень немного, сразу видно – ради них я не стал бы просить, что б меня встречали. Сумерки, лица Андрея почти не различить, но я чувствую – он смотрит на меня и недоумением, а может быть, и с тревогой.

- Так вот, - начинаю я без околичностей, - я позвал тебя сюда, чтобы поговорить с тобой с глазу на глаз. Хочу отдать тебе долг. Вот, получай.

- Какой долг? Что Вы, Семен Афанасьевич?

- Двести рублей. За Кольшкина. Забыл? В карты он больше играть не будет, а денег у него нет. Вот я отдаю за него.

Репин отшатнулся, остановился.

- Я не возьму, Семен Афанасьевич! Хоть режьте!

- Нет, возьмешь. Если мог выиграть в карты человека, деньги и подавно можешь взять.

- Не возьму я!

- Возьмешь! Я не хочу, что б ты и дальше издевался над Михаилом.

- Я не издеваюсь! Я уж и не знаю, когда напоминал ему! Мы никогда об этом и не говорим.

- «Не говорим»! ты думаешь, достаточно не говорить? Ты думаешь, можно забыть, если ты обращаешься с человеком, как с вещью?

- Семен Афанасьевич!...

- Я не хочу, что б это висело у Михаила, как камень на шее. Сегодня я как раз получил зарплату. Держи двести – и конец разговору. – Я сунул деньги ему в карман.

62

- Я их выброшу, Семен Афанасьевич!

- А это уж твое дело. Мое дело было – рассчитаться с тобой.

Допоміжні запитання: Проаналізуйте дії С.А. Калабаліна. Як ви вважаєте, які результати приніс цей метод? Яким чином ще можна прищепити відразу до гри в карти?

Перебіг гри

1. Вступне слово викладача

«Февраль 1933 года. По календарю полагается бушевать метелям, но украинская зима нестойкая – в окно бет не то снег, не то дождь, и мокрые стекла дребезжат под ударами ветра.

В комнате двое. За письменным столом – немолодой человек, одетый почти по-военному, в гимнастерке, туго подпоясанной ремнем. Коротко остриженные волосы густо посолены сединой; твердо сжаты губы под усами; за стеклами пенсне – зоркие глаза. Второй сидит с книгой на диване у стены; он много моложе. Что-то цыганское есть в его лице, смуглом и скуластом. Пряди черных волос падают на широкий лоб, черные брови сдвинуты. Он весь ушел в книгу.

Пройдет время и человека, сидящего в этот час за письменным столом, узнает вся страна... тысячам людей станет дорога «Педагогическая поэма», ее автор и ее герои, и среди них – Семен Карабанов, ставший другом и помощником своего учителя».

Цими словами починається чудова книга «Дорога в життя», що є продовженням відомої «Педагогічної поеми». Семен Калабалін – один із перших вихованців Макаренка – вирішив піти шляхом видатного педагога, стати його помічником і соратником. «Дорога у життя» - це опис першої самостійної виховної діяльності Семена, його перемоги й невдачі, завідування дитячим будинком, де Калабалін працював з такими ж вихованцями, серед яких сам колись знаходився...

Працюючи в дитячому будинку, молодий вихователь не може не звертатися за порадами до свого наставника. Але бачаться вони дуже рідко. І сьогодні та сама зустріч: нарешті обидва вихователі змогли зустрітися й поспілкуватися.

2. Робота в групах

Кожна група отримує свою ситуацію – ситуацію з педагогічного досвіду С.А. Калабаліна. Завдання членів перших трьох груп – уявити себе Калабаліним, «згадати» окремі проблемні ситуації з власного педагогічного досвіду, покоментувати їх, пояснити, які методи виховного впливу було застосовано у даних ситуаціях і чому. Група, члени якої є Макаренком, отримує всі три ситуації й аналізує їх, шукає можливі помилки, добирає шляхи їх усунення, коригує застосування тих чи інших методів виховання. Після кожного виступу «Калабаліна» «Макаренко» виступає як експерт, підбиваючи підсумки кожної ситуації.

3. Безпосереднє проведення діалогу-дискусії

Представники перших трьох груп по черзі презентують свої ситуації, пояснюють їх. «Макаренко» аналізує їхній підхід до розв'язання педагогічних проблем, за необхідності пропонує свої методи і прийоми виховного впливу в конкретних ситуаціях. Після діалогу «Калабаліна» з «Макаренком» до обговорення можуть приєднуватися члени інших груп, тому на цьому етапі може мати місце дискусія.

Основні тези підсумків заняття

- Ефективні методи виховного впливу мають бути неочікуваними для вихованців і справляти психологічний вплив, примушуючи вихованців відчувати свою провину.

- Кожне застосування певного методу є суто індивідуальним і навіть у схожих обставинах бездумне його копіювання може не дати ніяких позитивних результатів.

- Покарання є достатньо ефективним методом впливу, тому його потрібно здійснювати у крайньому разі, лише зрозумівши причину небажаної поведінки та змоделювати можливі наслідки виховного впливу.

Завдання для самостійної роботи з теми № 5

1. Основні напрями роботи вчителя з «важкими» дітьми: формування мотивації поведінки та самосвідомості школярів (об'єктивне переосмислення своїх достоїнств; переорієнтація самосвідомості; переконання та самопереконання; прогнозування послідовностей негативної поведінки); перебудова життєвого досвіду громадянської поведінки (приписання, обмеження, перенавчання, регламентація способу життя); корекція поведінки (заохочення, змагання, позитивні перспективи, покарання); стимулювання до самовиховання позитивних якостей школярів (навчання умінням самоконтролю, формування самооцінки, виховання самокритичності). // Фицула М.Н. Педагогические проблемы перевоспитания учащихся / Фицула М.Н. – К. : Радянська школа, 1981.

2. Сутність та шляхи реалізації методів виховання за творами Т.Г. Лубенця «Про покарання в дитячому віці й шкільну дисципліну» та В.О. Сухомлинського «Як виховати справжню людину» // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2006. – С. 368-374 та 386-400.

3. Процес самовиховання. Програма самовиховання. // Рувинский Л.И. Самовоспитание школьников / Л.И. Рувинский, А.Я. Арет. – М. : «Педагогика», 1976.

Питання для самоперевірки

❖ Що Ви розумієте під методами виховання? Із запропонованих відповідей оберіть правильну, вказавши на помилковість інших.

1) Метод виховання – це спосіб впливу вихователя на свідомість і волю вихованця з метою формування у нього бажаних якостей.

2) Метод виховання – це діяльність вихователя, в результаті чого вихованці засвоюють необхідні правила поведінки.

3) Під методами виховання варто розуміти діяльність учителя і учнів з метою активізації їх громадської діяльності.

4) Правильної відповіді немає.

❖ Яке місце займає метод вимог у системі виховання особистості? Назвіть види вимог і наведіть приклади⁶⁴ конкретних вимог.

❖ Яка роль прикладу у вихованні? Чи тотожні поняття «взірець» й «ідеал»?

❖ Що таке заохочення? Із запропонованих відповідей виберіть правильну, обґрунтувавши помилковість або неповноту інших.

1) Заохочення – це метод виховання, який передбачає винагороду учневі.

2) Під заохоченням треба розуміти такий метод виховання, коли учитель заохочує дитину до певної дії.

3) Заохочення має викликати у вихованця цікавість до певного виду діяльності, озброїти його методами розв'язання певних завдань.

4) Правильної відповіді немає.

❖ Який зміст Ви вкладаєте в поняття «покарання»? із наведених відповідей оберіть правильну, доведіть помилковість окремих з них.

1) Покарання – це вирішальний фактор гальмування негативних дій вихованця з метою формування в нього страху за свої помилкові дії.

2) Покарання – це метод виховання, який є формою вимог до вихованців, засобом залякування їх з приводу помилкових дій.

3) Під покаранням варто зрозуміти засіб впливу вихователя на вихованця з метою гальмування його негативних вчинків.

4) Правильної відповіді немає.

❖ Розкрийте сутність етичних бесід і диспутів, їх значення у вихованні школярів.

Тема 6. УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Семінарсько-практичне заняття №5

Тема заняття: Учні́вський колектив

План

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Групова робота. Виконання вправ.

Очікувані результати заняття

Після заняття студенти мають **знати**: сутність поняття «учні́вський колектив»; особливості становлення учні́вського колективу; способи формування колективу; шляхи згуртування колективу та активізації роботи його активу;

уміти: виокремлювати особливості розвитку учні́вського колективу на кожному етапі його розвитку; здійснювати аналіз отриманої інформації та застосовувати набуті знання на практиці; характеризувати учні́вський колектив за його ознаками.

Хід заняття

1. Обговорення теоретичних питань

Термін «колектив» (від лат. *collectives* – збірний) означає соціальну групу, об'єднану на основі суспільно значущих цілей, загальних ціннісних орієнтацій і спільної діяльності. У реальному житті існують різні колективи: навчальні, виробничі, студентські, спортивні тощо.

✓ **Колектив** – група людей, які об'єднані суспільно значущими цілями, спільними ціннісними орієнтаціями, сумісною діяльністю, спілкуванням, взаємною відповідальністю.

✓ **Види колективів:**

Постійні

Тимчасові

Ситуативні (для виконання конкретної локальної справи)

Первинні (члени яких знаходяться в постійному діловому об'єднанні, спілкуванні)

Вторинні (коли відсутні або обмежені прямі міжособистісні контакти)

Одновікові

Різновікові

✓ Структура колективу:

формальні групи, що мають юридично фіксований статус;

неформальні групи, які об'єднують школярів на основі спільних інтересів, особистісних симпатій або взаємної вигоди.

✓ Динаміка (етапи) розвитку колективу:

колектив як об'єкт виховного впливу, вимоги пред'являє педагог;

колектив як об'єкт і суб'єкт виховання, вимоги пред'являє не лише педагог, а й актив;

колектив як інструмент індивідуального розвитку особистості.

Іншими словами динаміку розвитку колективу характеризують стадії первинного синтезу, диференціації та синтезу.

Стадія первинного синтезу є початковою, коли колектив тільки створюється, формується, люди знайомляться, придивляються один до одного, до вихователя. Членів колективу об'єднує загальне емоційне напруження, бо невідомі норми, вимоги до їхньої життєдіяльності. Згуртування колективу – мета виховних зусиль наставника, вихователя, керівника, який знайомить членів колективу з метою, завданнями, перспективами спільної діяльності.

Стадія диференціації характеризується тим, що у колективі завершується взаємне вивчення, утворюються малі групи, формується актив, накопичуються традиції, розвивається співробітництво, взаємодопомога. Вимоги йдуть не лише від вихователя (наставника), а й від активу, лідерів. Колектив стає чинником розширення соціального досвіду його членів.

На *стадії синтезу* затверджуються відносини співробітництва, взаємодопомоги, поваги. Кожен член колективу отримує можливості для самореалізації, самовдосконалення. Це той ідеал стосунків, який максимально сприяє всебічному розвитку особистості.

У педагогіці колективом називають об'єднання вихованців, якому властивий цілий ряд важливих ознак, а саме:

➤ загальна соціально значуща мета, яка обов'язково повинна збігатися з суспільними цілями, не суперечити панівній ідеології, конституції і законам держави;

➤ спільна суспільно-корисна діяльність, яка складає основний зміст його життя;

➤ тенденція постійного збагачення життєдіяльності колективу і розширення діапазону суспільно-корисних справ, поглиблення змісту окремих видів діяльності;

➤ організована структура. Наприклад, єдиний учнівський колектив складається з колективу педагогів і загального колективу учнів; загальний учнівський колектив поділяється на первинні колективи: у школі – класи, в ВНЗ – академічні групи; організація спілкування і відносин у колективі забезпечують формування особистості, розвиток їх здібностей, талантів, гуманістичну спрямованість;

➤ діяльність органів самоврядування;

➤ наявність у відносинах між членами колективу певної морально-психологічної єдності, яка терпима до плюралізму думок, але не суперечить домінуючій системі ідей, ідеології колективу, яка виховує у своїх членів відданість обраним ідеалам;

➤ динамізм; згуртований колектив не стоїть на місці, і його життя перебуває в процесі постійного розвитку; весь час збагачується і ускладнюється життя колективу, удосконалюється його структура і система органів самоврядування, підвищується рівень суспільної активності його членів, відбувається накопичення корисних традицій, розвиваються й зміцнюються зв'язки членів колективу з іншими колективами, з соціальним середовищем.

✓ До шляхів згуртування колективу відносять:

- спільна колективна діяльність;
- постановка перспектив;
- створення традицій;
- самоврядування.

Самоврядування – форма організації колективу, яка передбачає делегування обраним колективом особам право планувати суспільну життєдіяльність, розподіляти доручення, оцінювати якість їх виконання тощо.

2. Групова робота. Виконання вправ

❖ *Що називають колективом? Із запропонованих відповідей оберіть одну правильну, обґрунтувавши помилковість або неповноту інших.*

1. Колективом називається група дітей одного віку, у якої є певне завдання і керівник.

2. Колектив – це група вихованців, які займаються однією діяльністю під керівництвом вихователя.

3. Під колективом варто розуміти таку групу людей, в яких є певні вимоги, готовність гадати допомогу один одному.

4. Колективом треба називати таку групу людей, яка має спільно діяти з розв'язання певних цільових завдань.

5. Правильної відповіді немає.⁶⁷

❖ *Із наведених властивостей оберіть ті, які характеризують розвиток колективу на 2-й стадії.*

1. Діти недостатньо знають один одного, не виявляють інтересу до діяльності членів колективу.

2. Сформувався актив.

3. Більшість членів колективу свідомо підтримує керівника колективу.
4. Актив у змозі керувати більшістю, виявляє вплив на колектив.
5. Усі питання життєдіяльності колективу розглядаються на загальних зборах.
6. Меншість підпорядковує своєму впливові більшість.
7. Вихованці спільно розв'язують питання діяльності членів колективу.

❖ *Які фактори є провідними у зміцненні колективу? Із пропонованих відповідей оберіть правильну, пояснивши помилковість інших.*

1. Провідним фактором, який сприяє формуванню колективу, є спільна діяльність.
2. Основним фактором є наявність мети й органів самоврядування.
3. Наявність міцних органів самоврядування – провідний фактор розвитку колективу.
4. Лише наявність перспективних ліній і керівна роль вихователя виступають суттєвими факторами формування колективу.

❖ *Кого ви розумієте під активом? Як вихователеві треба ставитися до органів самоврядування? Із наведених відповідей оберіть правильну.*

1. Активістами треба вважати тих учнів, які відмінно вчать і виявляють беззаперечну слухняність. Учитель вихователь сам визначає, кого із активістів необхідно призначити в органи самоврядування.
2. Активом необхідно вважати тих членів колективу, які свідомо виконують вимоги вихователя, виявляють активність у розв'язанні завдань життєдіяльності колективу. Учні самостійно вирішують питання обрання уповноважених колективу з числа активістів.
3. Безперечно, активісти відіграють важливу роль у життєдіяльності колективу. Вони самі виділяються в колективі і стають лідерами. Тому обирати їх немає потреби.
4. У дійсності активом називають таку групу вихованців, які виступають ініціаторами в усіх справах, виявляють особисту діловитість. Вихователь має виділити таку групу, орієнтувати на неї інших учнів та вимагати від останніх підкорятися їхній волі.
5. Правильної відповіді немає.

❖ *Назвіть основні ознаки шкільного колективу. Назвіть цифру, до якої сходяться лінії від обраних вами відповідей.*

❖ Виділіть ознаки, які характеризують розвиток колективу на третій стадії. Назвіть цифру, до якої сходяться лінії від обраних вами відповідей.

❖ Сформулюйте для вихователя правила роботи з органами самоврядування (10-12)

Основні тези підсумків заняття

- Успіх освітнього процесу залежить від ефективної організації колективної взаємодії учнів і педагогів.
- Організація колективу – головне завдання вчителів-вихователів.
- Колектив – запорука успішної соціалізації.

Завдання для самостійної роботи з теми № 6

1. Організація самоврядування в школі.
2. Роль громадських дитячих і молодіжних організацій у процесі виховання особистості // [Ресурсний центр громадянської освіти: Електронний ресурс: Режим доступу: <http://rescentrgo.at.ua/load/4-1-0-2>.]
3. Опрацювання першоджерела. Иванов И.П. «Энциклопедия коллективных творческих дел» // [Електронний ресурс: Режим доступу:

<http://www.kommunarstvo.ru/biblioteka/bibivaent.html>].

4. Підготувати повідомлення на тему: Особливості роботи класного керівника з учнівським колективом.

Питання для самоперевірки

1. Що таке дитячий колектив і які його функції?
2. Які існують види колективів? Яка їх структура?
3. Що означає «динаміка розвитку колективу»?
4. Способи організації колективної діяльності вчителів.
5. Що таке статус особистості в колективі? Що він визначає?

Тема 7. РОДИННЕ ВИХОВАННЯ

Семінарсько-практичне заняття №6

Тема заняття: Родинне виховання

План

1. Сім'я як інститут суспільного виховання
2. Методи виховання в сім'ї.
3. Педагогічні умови успішності родинного виховання
4. Форми взаємодії школи з батьками
5. «... Хто творить розумну і добру людину – найкращий майстер»

Очікувані результати заняття

Після заняття студенти мають **знати**: сутність сімейного виховання; специфіку побудови взаєностосунків у сім'ї; методи виховання в сім'ї; форми взаємодії школи з батьками;

уміти: за зовнішніми ознаками визначити тип сім'ї школяра та підібрати форми роботи з нею; надати пораду батькам щодо розв'язання конфліктних ситуацій зі своїми дітьми.

Хід заняття

1. Сім'я як інститут суспільного виховання

- 1.1. Декламування та обговорення українських народних приказок та прислів'їв:

Любов як перстень – не має кінця.

Хоч у курені, аби до серця мені.

Нехай мене той займає, хто кохання в серці має.

Нехай мене той голубить, хто вірно мене любить.

Хоч в одній льолі, аби до любові.

На красивого чоловіка дивить гарно, а з розумним жити легко.

Жінка не черевичок, з ноги не скинеш.

Хто батька й матір зневажає, той добра не знає.

У кого ненька, в того й голівка гладенька.

Дитина плаче, а матері боляче.

У дитини заболить пальчик, а матері серце.

- 1.2. Обговорення теоретичного матеріалу

Сім'я є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості. У ній дитина отримує перший особистий і соціальний досвід, від сім'ї значною мірою залежить її майбутнє.

Сім'я функціонує на основі спільного побуту, економічного, морально-психологічного укладу, виховання дітей, взаємної відповідальності. Вона забезпечує соціалізацію людини, самореалізацію особистості, захист від проблем, сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою.

Сім'я – невелика соціальна група, до якої входять поєднані шлюбом чоловік і жінка, їх діти (власні або усиновлені), кровні родичі, інші особи, пов'язані родинними зв'язками з подружжям.

Життєдіяльність сім'ї реалізується через основні її **функції**: матеріально-економічну (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, набуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил); житлово-побутову (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту); репродуктивну (продовження людського роду); комунікативну (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрісімейне спілкування, взаємостосунки сім'ї з мікро- та макросередовищем, контакт із засобами масової інформації, літературою, мистецтвом); виховну (формування особистості дитини, передача їх соціального досвіду); релаксаційну (організація вільного часу та відпочинку).

Традиційні особливості української родини (рівноправність чоловіка і жінки в сім'ї, культ роду, чистоплотність, естетизація побуту, працьовитість, душевність).

Учені називають **фактори**, які впливають на навчальну діяльність дітей:

- ✓ ставлення батьків до праці, до школи;
- ✓ єдність вимог у сім'ї;
- ✓ характер стосунків батьків і дітей;
- ✓ гармонійність сімейного життя.

Сімейні неприємності викликають у дитини невпевненість, сором'язливість, почуття неповноцінності, що відбивається на її успішності і поведінці. Позитивне середовище позитивно і слушно впливає на дитину: вона активна, ініціативна, вчиться з інтересом, дружелюбна, готова допомогти іншим, з радістю виконує побажання старших.

Істотний вплив спричиняє сім'я на вибір професії.

При багатоманітності сімей умовно їх можна поділити на кілька **груп**, які по-різному впливають на розвиток і формування дитини:

1. Сім'ї, в яких дружні стосунки між батьками і дітьми;
2. Сім'ї, в яких доброзичливі стосунки. Батьки впливають на інтереси, потреби дітей, але існує певна дистанція між ними;
3. Батьки багато часу приділяють матеріальному благополуччю дітей, результатам успішності. Головна мета виховання – дитина повинна вступити до вищого навчального закладу і вдягатися не гірше за інших. Духовний світ дітей у таких сім'ях схований від батьків;

4. Сім'ї, у яких мають місце непедагогічні дії батьків: неповага до дитини, стеження, недовіра, тілесні покарання. Діти в таких сім'ях недружелюбно ставляться до батьків, важко спілкуються з ровесниками;

5. Неупорядковані сім'ї, в яких батьки конфліктують, часто бувають п'янки, погрози один одному та дітям, проявляється жорстокість. Вплив у таких сім'ях негативний;

Стилі стосунків між батьками і дітьми: авторитарний, ліберальний, демократичний. Стиль стосунків у сім'ях впливає багато в чому на становлення дитини в колективі.

2. *Методи виховання в сім'ї*

Методи родинного виховання – способи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив батьків на свідомість і поведінку дітей, на формування в них благородних якостей, на збагачення їх необхідним життєвим досвідом (Стельмахович М.Г.).

До засобів виховання відносяться: слово, фольклор, авторитет батьків, праця, навчання, навколишня природа, домашній побут, національні звичаї і традиції, громадська думка, духовно-моральний клімат у сім'ї, суспільний досвід, преса, радіо, телебачення, режим дня, література та мистецтво, книги, театри, музеї та виставки, ігри та іграшки, мітинги, демонстрація, фізкультура, спорт, свята, обряди, символи, атрибути, реліквії тощо.

Специфіка засобів сімейного виховання:

✓ вплив на дитину індивідуальний, враховує конкретні дії і вчинки дитини;

✓ вибір методів виховання залежить від індивідуальності батьків, їх педагогічної підготовки, характеру, уявлень про життєві цінності, загальної духовної культури, стилю відносин у сім'ї тощо. Тому переконання в одних батьків – навіювання, система доказів, прикладів, прагнення досягти розуміння вимог, їх виконання, а в інших – загроза, крик;

✓ використання різних методів виховання пов'язані з тією метою, яку ставлять батьки. В основному прийнятними є загальні методи виховання:

переконання,

заохочення,

покарання.

Вимоги до використання методів виховання в сім'ї:

- чітке визначення мети виховання, завдань виховного впливу;

- врахування батьками ситуацій, в яких здійснює ті чи інші дії дитина, знання її емоційного стану, індивідуальних особливостей (самостійність, темперамент, реакція на окремі методи тощо) для визначення методів виховання.

Не слід карати в пориві злості. Покарання мусить бути справедливим, а міра його має відповідати рівню припущеного виховного порушення. І вже зовсім недопустимі жорстокість і садизм, такі покарання, що розхитують здоров'я чи принижують людську гідність (рукоприкладство, залякування,

погрози, лайки, нескінченні моралізування, позбавлення дитини їжі, теплого одягу, взуття, притулку), злісне відчуження тощо.

3. Педагогічні умови успішності родинного виховання

Дослідження психологів і педагогів, практика роботи виховних закладів дозволяє назвати ряд **умов**, які забезпечують ефективність виховання у сім'ї.

➤ *Знання батьками своїх дітей*, їх позитивних і негативних сторін: що читають, чим цікавляться, які доручення виконують, яких труднощів зазнають, яке ставлення до однокласників, дорослих, молодших, що найбільше цінують у людях тощо.

➤ *Особистий приклад батьків*, їх авторитет, характер стосунків у сім'ї. За В.О. Сухомлинським та А.С. Макаренком для завоювання та підтримки авторитету важливо, щоб батькам була притаманна педагогічна тактовність.

➤ *Спільна діяльність, розумне спілкування*

➤ *Педагогічна культура батьків.*

Педагогічна культура батьків передбачає засвоєння досвіду виховання дітей у сім'ї, національних традицій, що вимагає організації педагогічної просвіти батьків і стимулювання педагогічної самоосвіти з метою підвищення ефективності педагогічної діяльності в сім'ї. В.О. Сухомлинський вважав, що «педагогіка повинна стати наукою для всіх – і для вчителів, і для батьків».

Л.Д. Столяренко і С.І. Самгін дають такі *поради щодо подолання конфлікту* між батьками і підлітками, які вони називають методикою «шість кроків»:

Перший крок – визначення проблеми, причин незадоволеної поведінки дитини чи дорослого. З цією метою слід уважно вислухати підлітка, а потім висловити свої думки;

Другий крок – пошуки можливих варіантів, розв'язання того чи іншого питання. Це своєрідний «мозковий штурм», коли пропонується будь-яка ідея і жодна з них не критикується;

Третій крок – обговорення і оцінка запропонованих варіантів рішення за умови задоволення потреб обох сторін – і дитини, і дорослого;

Четвертий крок – вибір найкращого рішення (Якщо ми використаємо цю ідею, що буде? Чи буде задоволений кожен? У чому помилка цього варіанту?);

П'ятий крок – визначити, як виконати прийняте рішення: що слід зробити, хто буде нести відповідальність за той чи інший пункт?;

Шостий крок – оцінка, наскільки добре визначений спосіб дії розв'язує проблему. (Чи зникла проблема? Чи задоволені тим, що зробили?).

Рівень сформованості у батьків педагогічних умінь істотно впливає на вихованість та інтелектуальний розвиток⁷² дітей.

Оволодіння батьками педагогічною культурою сприяє позбавленню від істотних *недоліків сімейного виховання*:

- негативні приклади з життя сім'ї;
- безсистемність виховних впливів;
- надмірний авторитаризм;
- дефіцит спілкування батьків з дітьми;

✚ невміння організувати конкретну діяльність дітей, спілкування з ними;

✚ система заборон як основа виховання; неузгодженість дій у сім'ї, а також сім'ї і школи; зниження виховної активності батьків у міру того, як діти дорослішають;

✚ батьківський егоїзм – перебільшене уявлення про здібності дитини, прагнення обмежити виховання піклуванням про одяг, їжу, задоволення всіх потреб дітей тощо.

3.1. Розбір українських народних пісень «Ходить гарбуз по городу», «Несе Галя воду». Обговорення родинних цінностей сучасної української сім'ї.

4. **Форми взаємодії школи з батьками**

➤ *Вивчення особливостей кожної сім'ї* (структура, вік членів сім'ї, професія батьків, їх освіта, побутові умови, матеріальна забезпеченість тощо).

Для вивчення сім'ї використовується спостереження, бесіда, анкетування. Можна як непрямий метод вивчення сім'ї використовувати твори дітей («Що б ти зробив для своєї сім'ї, якщо б усе міг», «Вихідний день нашої сім'ї», «Праця моїх батьків», «Щасливий день у нашій сім'ї» та ін..).

➤ *Педагогізація батьків* (бесіди, лекції, конференції, збори та ін.),

➤ *Участь батьків у виховній діяльності учнівського колективу.*

5. **... Хто творить розумну і добру людину – найкращий майстер.**

Аналіз казки В.О. Сухомлинського «Хто найкращий майстер на землі».

Основні тези підсумків заняття

- «Немає складнішої мудрості, ніж батьківська та материнська мудрість виховання людини» (В.О. Сухомлинський).

- Сім'я має вирішальне значення у вихованні дитини.

- Різноманітність форм діяльності батьків і дітей сприяє формуванню особистості дитини, її світогляду.

Завдання для самостійної роботи з теми №7

1. Школа як культурно-духовний центр, який сприяє вдосконаленню життя в мікросоціумі (описати досвід О.А. Захаренка). [Енциклопедія шкільного роду : (автобіографічні дані, спогади, роздуми) : в 4. т. / [автор ідеї, кер. О. А. Захаренко]. - С. Сахнівка, Корсунь-Шевченківського р-ну, Черкаської обл., 2000. Т. I-II : (1937-1976). - 364 с.; Енциклопедія шкільного роду : (автобіографічні дані, спогади, роздуми) : в 4. т. / [автор ідеї, кер. О. А. Захаренко]. - С. Сахнівка, Корсунь-Шевченківського р-ну, Черкаської обл., 2000. Т. III-IV : (1978-1998). - 502 с. ; Слово до нащадків / О. А. Захаренко ; [упоряд. Н. М. Чепурна]. - К. : СПД Богданова А. М., 2006. - 216 с.]

2. Розкрити сутність поняття «батьківські лекторії». Розробити тематику лекцій для батьків.

3. Опрацювати першоджерела з педагогіки (за вибором):

✓ Вишневський О. Родинний аспект змісту виховання [Омелян Вишневський Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич: Коло, 2006. – С. 332].

✓ Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей [Електронний архів «А.С. Макаренко» // <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm>].

✓ Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка [Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. – К., 1996.].

Питання для самоперевірки

1. Що становить зміст родинного виховання?
2. Функції сім'ї. Обов'язки членів родини.
3. Способи успішного сімейного виховання.
4. Форми роботи з батьками.
5. Традиційні особливості української родини.
6. У чому причини конфліктів батьків і дітей у сучасних умовах життєдіяльності суспільства?

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

АВТОРИТЕТ БАТЬКІВ – визнаний вплив батьків на переконання й поведінку дітей, який ґрунтується на глибокій повазі й любові до батьків. Довірі до високої значущості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, до їхніх слів і вчинків. Авторитет батьків створюється в результаті правильного виховання і здорових сосунків у родині. Його міцність і дієвість залежить від єдності і послідовності вимог до дітей з боку дорослих членів сім'ї. Вимогливість батьків має поєднуватися з чуйним ставленням до дітей, знанням їхніх потреб, інтересів і нахилів, допомогою їм у навчанні, врахуванням їхніх індивідуальних і вікових особливостей.

АКСЕЛЕРАЦІЯ: *в біології розвитку* – прискорення темпів індивідуального розвитку організмів на певній стадії їх розвитку; *в антропології* – прискорення темпів індивідуального росту й розвитку дітей і підлітків порівняно з попереднім поколінням. Темп акселерації досягає максимуму в період статевого дозрівання.

АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ – здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури. Активність проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні. Інтегральна характеристика активності – активна життєва позиція людини, яка виявляється в її принциповості. Послідовному відстоюванні своїх поглядів, ініціативності. Діловитості, психологічній настроєності на діяльність.

АКТУАЛІЗАЦІЯ – перехід певного інстинкту, схильності, здатності з можливого (потенційного) у справжній (актуальний) стан. У процесі актуалізації подразнення, стимул, мотив виступають як поштовх. Привід для виявлення певної дії, вчинку, які вже потенційно дозріли.

АНАЛІЗ І СИНТЕЗ – діалектично суперечливі процеси мислення або практичного розчленування складові частини – аналіз і воз'єднання цілого з частин – синтез.

АНКЕТУВАННЯ – один із засобів письмового (іноді й усного) опитування значної кількості учнів за певною схемою - анкетною або опитувальним листом. Мета анкетування – зібрати масовий (найчастіше орієнтовний) матеріал, який після статистичної обробки використовують для розв'язання певних педагогічних. Психологічних та інших завдань. Сучасна педагогіка розглядає анкетування як допоміжний засіб. Оскільки одні статистичні дані опитування не можуть бути підставою для встановлення складних педагогічних закономірностей.

АРТИКУЛЯЦІЙНА ГІМНАСТИКА - удосконалення дикції через відпрацювання артикуляції. Включає вправи для розминки мовного апарату та вправи для відпрацювання артикуляції кожного голосного й приголосного.

АУТОГЕННЕ ТРЕНУВАННЯ - психотерапевтичний метод свідомої психічної саморегуляції людини, що полягає в оволодінні системою прийомів концентрації уваги, м'язової релаксації, самонавіювання.

БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ - перешкоди, які виникають у спілкуванні.

ВНУТРІШНІЙ МОНОЛОГ — спеціальний термін театральної педагогіки, означає розшифрування змісту думок, стану, дії об'єкта взаємодії. Висловлювання вголос думок, власних чи з позиції іншої особи.

ВНУТРІШНЯ ТЕХНІКА - техніка створення внутрішнього переживання особистості, психологічне настроювання вчителя на майбутню діяльність.

ВИРАЗНІСТЬ МОВЛЕННЯ – Особливості структури мовлення, які підтримують увагу й інтерес у слухачів.

ВИХОВАННЯ – *у широкому суспільному значенні*: забезпечення передачі з покоління до покоління накопиченого соціально-культурного досвіду, цінностей;

у широкому педагогічному значенні: процес цілеспрямованого формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи;

у вузькому педагогічному значенні: цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, направлена на формування певних якостей, властивостей, стосунків людини.

ВИХОВНА РОБОТА – компонент виховання, сутнісною характеристикою якого є організація діяльності вихованців, що формує в них заплановані вихователем стосунки. Це заходи, справи, система діяльності тощо.

ГНУЧКІСТЬ ГОЛОСУ - це здатність голосу легко й швидко змінюватися за висотою, силою, тривалістю, звучання й тембром.

ГОТОВНІСТЬ внутрішня - усвідомлення студентами установки на майбутню діяльність, обумовленої високим рівнем розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових процесів особистості, які забезпечують успіх майбутньої професійної діяльності.

ГРОМАДЯНИН – особа, яка належить до постійного населення конкретної держави, користується її захистом і має сукупність політичних та інших прав і обов'язків.

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ – інтегральна риса особистості, що характеризується відчуттям себе громадянином конкретної держави, лояльним ставленням до її інституцій і законів, почуттям власної гідності в стосунках із представниками держави, знаннями і повагою прав людини, чеснот громадянського суспільства, відповідальним ставленням до своїх обов'язків перед державою, патріотизмом.

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ — спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом вищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків.

ДИКЦІЯ - чітка вимова звуків, слів, фраз, фундамент професійного звучання мовлення.

ДІАЛОГІЧНЕ ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ — тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу (модальність, поліфонія,

персоніфікація, установка на відповідь), забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагога та учнів.

ДОСЛІДЖЕННЯ – це процес дослідження певного об'єкта (предмета або явища) за допомогою наукових методів, яке має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей.

У будь-якій науці можна виділити такі основні рівні дослідження:

1. Емпіричний рівень (empirio – досвід) – передбачає накопичення, збереження фактів без їх пояснення.

2. Теоретичний рівень – передбачає узагальнення, систематизацію накопичених фактів, встановлення закономірностей, які пояснюють раніше відкриті факти та явища і передбачають нові;

3. Методологічний – рівень, на якому формуються основні принципи, правила проведення дослідницької діяльності, розробляються методи наукових досліджень.

ЕКСПЕРИМЕНТ – метод дослідження, у процесі якого створюються умови для з'ясування залежності між педагогічними засобами та результатами їх використання за точно встановлених та зафіксованих умов. Експеримент передбачає висунення теоретичних положень, які можуть бути покладені в основу подальшої роботи, формулювання проблеми дослідження, постановки конкретних завдань, висунення гіпотези, визначення методів дослідження, критеріїв, проведення констатуючого експерименту (з'ясування стану об'єкта дослідження, тобто фіксація його рівня, стану). Потім проводиться формуючий експеримент, який передбачає організацію діяльності для перевірки методів, засобів, підходів тощо, перевірка ефективності яких відбувається в ході контрольного експерименту.

ЕКСПРОМТ – створення чогось нового без підготовки, попереднього роздумування.

ЕМПАТІЯ - співпереживання, розуміння будь-якого почуття гніву, печалі, радості, яке переживає інша людина, і відповідний вияв свого розуміння цих почуттів.

ЖЕСТИ - виражальні рухи рук, пальців, що використовуються як засіб у спілкуванні людей.

ЗАСІБ ВИХОВАННЯ – інструментарій матеріальної і духовної культури, який використовується для розв'язання виховних завдань.

ЗНЯТТЯ НАПРУГИ – метод педагогічного впливу, який передбачає підтримку нормального морального стану; як метод виховання диктує необхідність відновлення порушених стосунків, постійної підтримки благоприємного психологічного клімату в колективі, регулювання стосунків з педагогами, батьками, однолітками. З.н. спрямоване на подолання «вибухових» ситуацій в колективі, небезпечних психологічних проявів у окремих учнів, переключення свідомості, пам'яті, уяви з більш напруженого стану в розслаблений.

ЗОВНІШНЯ ТЕХНІКА - техніка втілення внутрішнього переживання особистості вчителя, елементами якої є міміка, голос, мовлення, рухи, пластика.

ЗОРОВИЙ, або візуальний КОНТАКТ - фіксований погляд співрозмовників один на одному, який означає зацікавленість партнерів і зосередженість на тому, про що говорять.

ЕКСПРОМТ - експромту (лат. *expromtus* – той, що є під рукою, готовий, раптовий) – короткий вірш, переважно жартівливого чи компліментарного характеру, написаний на замовлення відразу, без будь-якої попередньої підготовки, а також внаслідок миттєвої реакції на будь-які події.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ – формування естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприйняття явищ дійсності, творів мистецтва, потреби вносити прекрасне в оточуючий людину світ, зберігати прекрасне.

ІНТОНАЦІЯ - видозміни висоти звучання, сили, тембру голосу, членування мовлення паузами (логічними, психологічними, граматичними, логіко-граматичними) в процесі розгортання мовлення.

ІНТУЇТИВНЕ МИСЛЕННЯ - здатність людини в деяких випадках несвідомо, чуттям уловлювати істину, передбачати, вгадувати що-небудь, спираючись на попередній досвід, знання й т. ін.

КОЛЕКТИВ – група людей, які об'єднані суспільно значущими цілями, спільними ціннісними орієнтаціями, сумісною діяльністю, спілкуванням, взаємною відповідальністю.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ - риса особистості, здатність легко вступати в контакт і відчувати задоволення від процесу комунікації .

КОМУНІКАТИВНА АТАКА - початковий період контакту, під час якого завойовується ініціатива, що дає можливість управляти спілкуванням.

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ, або культура спілкування - система соціально-ціннісних орієнтацій учителя, вміння здійснювати продуктивне педагогічне спілкування, в якому вихователь і вихованці стають повноправними партнерами взаємодії.

КОМУНІКАТИВНІ ВМІННЯ - вид професійних умінь педагога, які відображають рівень його готовності до реалізації професійного спілкування (вміння соціальної перцепції, вміння саморегуляції, вміння мовного й немовного контакту з учнями, вміння управляти своєю поведінкою).

КОМУНІКАТИВНІСТЬ - професійна здатність педагога, характеризується потребою в спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції в співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування.

КОНФОРМІЗМ – тенденція особистості змінювати свої погляди, ціннісні орієнтації, вчинки під впливом групи.

КРЕАТИВНІСТЬ - здатність генерувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко розв'язувати проблемні ситуації (синонім до поняття "творчі здібності").

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ - уміння активно використовувати сучасну літературну мову з усіма багатими можливостями мовностильового розшарування, з притаманними літературній мові нормами.

КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ – сукупність форм повсякденної поведінки людини, у яких знаходить вияв додержання моральних норм.

ЛАТЕРАЛЬНЕ МИСЛЕННЯ – процес обробки інформації на основі творчих здібностей та інтуїції, які пов'язані між собою логікою.

ЛОГІЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ - послідовне й несуперечливе висловлювання, що не викликає смислових непорозумінь.

МАСОВИЙ (НОРМАТИВНИЙ) ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД – різновид педагогічного досвіду, який виникає при досягненні позитивних результатів у навчанні, вихованні і розвитку підростаючого покоління на основі дотримання нормативних вимог.

МЕТОД ВИХОВАННЯ – сукупність способів, прийомів виховання, спрямованих на розвиток мотиваційної сфери і свідомості школярів, вироблення навичок і звичок поведінки, їх корекцію й удосконалення.

МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – сукупність прийомів, способів організації і регуляції педагогічного дослідження, порядок їх застосування та інтерпретації отриманих результатів при досягненні визначеної наукової мети.

МЕТОДОЛОГІЯ – (від грец. Methodos – шлях дослідження, спосіб пізнання і logos – слово, поняття) – це вчення про структурну побудову, логічні конструкції, методи і принципи розв'язання наукової проблеми, конкретніше — вчення про основоположні принципи побудови, форми і засоби наукового пізнання дійсності. Методологія базується на сукупності принципів і методів, застосування яких у конкретному науковому дослідженні дає можливість розв'язати певну проблему.

МІМІКА — виражальні рухи м'язів обличчя; додатковий засіб вираження й сприймання емоційного стану людини.

МИТТЄВІСТЬ – проміжок часу, за який учитель раптово (блискавично, негайно, моментально) приймає доцільне педагогічне рішення.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ – цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування в них моральних якостей, які відповідають вимогам і нормам моралі.

НОВАТОРСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД - педагогічні ідеї, що виходять за межі існуючих нормативів і сприяють створенню нових педагогічних систем і технологій.

НАВІЮВАННЯ, або сугестія - особливий вид психічного впливу на людину, що зумовлює некритичне сприйняття навіюваного.

ОБ'ЄКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - те, на що спрямовані дії вчителя, а саме: діяльність учнів, яку йому необхідно організувати й регулювати згідно з метою їх навчання, виховання й розвитку.

ОПТИМІСТИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ - прогнозування розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особистості через вплив на ці позитивні якості.

ОСВОЄННЯ ПЕРЕДОВОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ - сукупність дій учителя, спрямованих на всебічне вивчення змісту досвіду, з'ясування його сутності й оволодіння практичними вміннями використання нового на рівні творчої трансформації передових ідей в особистий досвід.

ОСЯВАННЯ – несподівана поява думки, здогадки.

ПАНТОМІМІКА – виражальні рухи всього тіла або окремих його частин, пластика тіла.

ПЕДАГОГ - особа, котра веде практичну роботу в вихованні, освіті й навчанні підростаючого покоління, має спеціальну підготовку в цій галузі (учитель загальноосвітньої школи, викладач професійно-технічного училища, середнього спеціального навчального закладу, вихователь дитсадку тощо).

ПЕДАГОГІКА – сукупність теоретичних і практичних наук, які вивчають виховання, освіти і навчання; наука про закономірності, принципи процесу виховання, структура, механізми, технологія його здійснення.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ - управління вчителем діяльністю учнів у навчально-виховному процесі, спрямоване на розвиток їхньої особистості.

ПЕДАГОГІЧНА ЗАДАЧА - виявлені суперечності в навчально-виховному процесі, які враховує вчитель, стимулюючи розвиток особистості. Це педагогічна мета, задана в певних умовах.

ПЕДАГОГІЧНА ІМПРОВІЗАЦІЯ – здатність учителя миттєво розв'язувати непередбачені ситуації.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ - комплекс властивостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності.

ПЕДАГОГІЧНА ПОЗИЦІЯ — стійка усвідомлена система ставлень педагога до своєї професії, об'єктів професійної діяльності, яка виявляється в спрямованості педагога, в рівні відповідності його професійних уявлень реальним втіленням.

ПЕДАГОГІЧНА СИТУАЦІЯ - фрагмент педагогічної діяльності, який містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості учнів і колективу, що їх враховує вчитель у виборі способів впливу для стимулювання розвитку особистості.

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – це високий рівень здійснення педагогічної діяльності, в процесі якої самореалізується вчитель та досягаються позитивні результати навчованості та вихованості школярів.

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ – процес рішення педагогічних задач у мінливих обставинах, оригінальне й високоефективне рішення вчителем навчально-виховних задач, збагачення теорії й практики навчання.

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА - уміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу. Це прийоми володіння собою (своїм

організмом, настроєм, мовленням, увагою й увагою) і прийоми впливу на інших (вербальними і невербальними засобами).

ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ - пізнавальна прогностична діяльність педагога, спрямована на цілісне відображення кінцевого результату організації системи навчання, виховання й розвитку особистості дитини з урахуванням імовірності його досягнення .

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ — професійна комунікативна взаємодія педагога з учнями на уроці та поза ним, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату, а також на психологічну оптимізацію навчальної діяльності й стосунків.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД - практика педагогічної діяльності людини та її результат, який виявляє рівень оволодіння її об'єктивними закономірностями.

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНФЛІКТ – явище, яке виникає спонтанно або спеціально створюване загострення взаємин, зіткнення протилежних інтересів, поглядів, яке, за умови правильного розв'язання протиріч, спричиняє позитивні зміни як у стосунках його учасників, так і в розвитку окремої особистості й усього колективу .

ПЕДАГОГІЧНИЙ ОПТИМІЗМ – віра в можливості учнів, підтримка їхньої ініціативи й самостійності.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ – почуття міри в застосуванні педагогічного впливу на учнів, коли оптимально враховуються умови ситуації та її соціальні й педагогічні наслідки.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАЛАНТ — природний хист, виняткова здатність людини до педагогічної діяльності.

ПЕРЕДОВИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД — вища форма вияву постійно відтворюваної частини практики в сфері педагогічної дійсності; акумулюється в ефективнішому використанні форм, методів, прийомів, засобів навчання й виховання, забезпечуючи досягнення максимально можливих навчально-виховних результатів за умови раціональної витрати часу й зусиль педагогів та школярів.

ПЕРЕКОНАННЯ – уявлення, знання, ідеї, які стали мотивами поведінки людини й визначають її ставлення до дійсності.

ПІДГОТОВКА – формування й узагальнення установок, знань і умінь, необхідних індивіду для адекватного виконання специфічних задач.

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСТРОЮВАННЯ ВЧИТЕЛЯ - набуття стану готовності до цілісного навчально-виховного процесу.

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСТРОЮВАННЯ УЧНІВ — система прийомів і засобів, що забезпечує створення педагогом емоційного фону уроку й стимулює продуктивну навчальну діяльність учнів.

ПСИХОТЕРАПІЯ - комплексний вербальний і невербальний лікувальний вплив на емоції, судження, самосвідомість людини.

РЕЗУЛЬТАТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ — реальні зміни особистості учня (його емоційно-ціннісної, пізнавальної й операційної сфер) у процесі педагогічної взаємодії.

РЕЛАСАКЦІЯ – стан спокою, розслаблення, що виникає в суб'єкта внаслідок зняття напруження.

РЕФЛЕКСІЯ - у центрі педагогічної рефлексії – осмислення того, що школяр сприймає й розуміє в учителів, та в стосунках з ним, як він може налаштуватися на дії вчителя. Педагогічна рефлексія – це не просто знання або розуміння суб'єктом педагогічної діяльності самого себе, але й з'ясування того, наскільки і як інші (учні, колеги, батьки) знають і розуміють «рефлексуючого», його особистісні якості, емоційні реакції та когнітивні уявлення.

РОЗВИТОК – ряд зовнішніх і внутрішніх, кількісних і якісних змін, які характеризують рух людської істоти від нижчих до вищих рівнів її життєдіяльності.

САМОАНАЛІЗ — аналіз своєї діяльності, свого внутрішнього світу; полягає в зіставленні того, що планувалося, з тим, що зроблене або могло бути зробленим.

САМОВИХОВАННЯ - формування людиною своєї особистості відповідно до свідомо поставленої мети.

САМОЗВІТ — ретроспективний погляд на шлях, пройдений за певний час.

САМОЗОБОВ'ЯЗАННЯ — добровільне прийняття усвідомлених мети й завдань самовдосконалення, бажання сформувати в собі ті чи інші якості.

САМОКОНТРОЛЬ — систематична фіксація свого стану або поведінки з метою запобігання небажаним виявам.

САМОКРИТИКА — аналіз процесу й результату діяльності, пошук у собі недоліків, усвідомлення їх негативного впливу.

САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ — самоподання, здатність створювати й підтримувати в очах слухачів такий свій образ, який найбільш "вигідний" з погляду ефективності впливу.

СВІТОГЛЯД – система поглядів, переконань, ідеалів, у яких людина виражає своє ставлення до оточуючих, її середовища та самої себе.

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ – виховання, яке поєднує цілеспрямовані дії батьків стосовно своїх дітей з повсякчасним впливом сімейного побуту.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ – засвоєння людиною соціального досвіду, цінностей, норм поведінки, властивих суспільству, соціальних груп, до яких вона належить.

СОЦІОМЕТРІЯ – теорія вивчення міжособистісних відносин, автором якої є австрійсько-американський психолог та соціолог Дж. Морено. Рідше під соціометрією розуміють методи дослідження структури міжособистісних відносин в малій соціальній групі шляхом вивчення виборів, зроблених членами групи по тих чи інших соціометричних критеріях.

СПІВПЕРЕЖИВАННЯ - внутрішній механізм контакту, в основі якого лежить психічне явище "зараження", викликане зацікавленістю, переконаністю,

емоційним піднесенням співрозмовника, його здатністю створювати систему образних бачень, що породжує емоційну реакцію слухача .

СПІВРОБІТНИЦТВО - рівень взаємодії вчителя й учня, що характеризується гуманними стосунками, активністю обох сторін, спрямованою на організацію спільної діяльності, досягнення взаєморозуміння.

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ ПЕДАГОГІЧНА - вибіркова спрямованість сприймання вчителя, що виявляється в легкості виділення педагогічно інформативних деталей у діяльності й поведінці інших осіб .

СТИЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ - система способів і прийомів спілкування, яка має стійкі характеристики й залежить від особистісних якостей педагога та параметрів ситуації спілкування.

СУБ'ЄКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - індивід чи група, що здійснює постановку й досягнення педагогічної мети. Це передусім учитель, педагогічний колектив школи, батьки.

ТЕМБР ГОЛОСУ - характерне забарвлення звуку, за яким розрізняються звукові тони однакової висоти й завдяки якому звучання одного голосу відрізняється від іншого .

ТЕОРЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ – висунення і розвиток наукових гіпотез і теорій, формулювання законів та виведення з них логічних наслідків, зіставлення різних гіпотез і теорій. Основними методами теоретичного рівня наукового пізнання є аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний методи, ідеалізація, єдність логічного та історичного, сходження від абстрактного до конкретного.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ — терпимість до чужих думок.

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ – складова всебічного гармонійного розвитку особистості учня, його фізичних, моральних, розумових, естетичних здібностей і якостей у процесі організації різноманітної трудової діяльності, формування позитивного ставлення до праці, сумлінності, відповідальності, дбайливості у відношенні до матеріальних цінностей суспільства й особистих речей, стимулювання виявлення ініціативи, творчості тощо.

УВАГА ВЧИТЕЛЯ — спрямованість і зосередженість свідомості вчителя на будь-якому реальному чи ідеальному об'єкті педагогічної діяльності.

УСТАНОВКА — стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

УЧНІВСЬКИЙ АКТИВ – часина соціальної групи (колективу), організація, яка проявляє найбільшу ініціативу одержанні завдань для групи й наполегливість у їх виконанні. Учнівський актив суттєво впливає на формування громадської думки в групі,⁸⁴ організації, класі чи школі. Співпраця з активом. Уміле управління ним є надзвичайно важливою умовою успішного виховання дітей.

УЯВА В СПІЛКУВАННІ - уміння ставити себе на місце іншої людини й бачити світ, працю, себе, все, що відбувається, її очима.

ФАКТОР – причина, суттєва обставина в певному процесі, явищі.

ФАНТАЗІЯ – найбільш виражений прояв творчої уяви, якій вона завжди властива, але при домінуванні створює не просто нові, а здавалось би, неправдоподібні, парадоксальні образи і поняття.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ – складова системи виховання, спрямована на зміцнення здоров'я людини, її фізичний розвиток.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ – почуття міри в здійсненні засобів педагогічного впливу на учнів.

ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ – система вимог, які визначають мету, зміст, методи і форми організації виховання.

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ - це високий рівень оволодіння педагогічною майстерністю, в ході якого самореалізується особистість учителя та досягається належний рівень науковості та вихованості школярів.

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ – це комунікативна взаємодія вчителя з учнями, батьками, яка спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, атмосфери довіри та взаєморозуміння. Непрофесійне педагогічне спілкування, навпаки, породжує страх, невпевненість, сприяє зниженню працездатності, порушенню динаміки мовлення та закріпленню стереотипних висловлювань у школярів, бо в них зменшується бажання думати й діяти самостійно. Зрештою, виникає стійке негативне ставлення до вчителя, навчання. Замість радості пізнання й спілкування, з'являється відчуженість, байдужість.

ДОДАТКИ

Додаток А

Комунікативні вміння

Комунікативні вміння необхідні педагогу для організації спілкування, тому що він може опинитися в ситуації непередбаченого спілкування, що вимагає імпровізації. Тут велику роль відіграє культура вчителя, його ерудиція, професійне мислення, мовленнєва культура, комунікабельність. Здатність імпровізувати, уміло орієнтуватися в комунікативній ситуації, попереджати конфлікти має вирішальне значення, оскільки неможливо запрограмувати всі варіанти спілкувань. Володіння комунікативними вміннями розкріпачує вчителя, надає можливість вільно реалізовувати свої сили й здібності як у стандартних, так і нестандартних ситуаціях, працювати впевнено в умовах співпраці з учнями. Такими вміннями є:

- уміння планувати спілкування;
- уміння визначати стратегію поведінки в певній ситуації;
- уміння входити в ситуацію (виходити з неї);
- уміння швидко й правильно орієнтуватися у ситуації;
- уміння орієнтуватися в комунікантах;
- уміння враховувати індивідуальні й вікові особливості комунікантів;
- уміння відчувати й підтримувати зворотний зв'язок;
- уміння "транслювати" власну прихильність до школярів і доброзичливість;
- уміння чітко й емоційно відкрито висловлювати свої думки до певної ситуації;
- уміння використовувати вербальні засоби комунікації;
- уміння використовувати невербальні засоби комунікації (жести, міміку, пантоміміку);
- уміння використовувати паралінгвістичну систему знаків у комунікативній ситуації (голос, тональність, діапазон);
- уміння використовувати екстралінгвістичну систему знаків у комунікативній ситуації (темп мовлення, логічний наголос, паузи);
- уміння використовувати особистісні простори («просторові зони») в спілкуванні;
- уміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях;
- уміння діяти в конфліктних ситуаціях;
- уміння керувати своєю поведінкою;
- уміння слухати;
- уміння аналізувати ситуацію.

Вимоги до оволодіння вчителем технікою педагогічного спілкування

Учитель, який володіє технікою педагогічного спілкування:

- уміло переводить ситуації, що виникають спонтанно, в потрібне русло;
- гнучкий у своїх установах: вони в нього позитивні;
- розмову з учнем розпочинає з питань, з яких простіше досягти узгодженості;
 - орієнтується у відповідях співрозмовника, доречно продовжуючи його думки;
 - уміє слухати партнера;
 - доцільно використовує невербальні засоби спілкування (мову жестів, пластику, міміку, пантоміміку);
 - має яскраве, емоційне, образне мовлення;
 - спрямований на відкрите педагогічне спілкування; манера спілкування стримана;
 - активний в організації спілкування, взаєностосунків у класі: як колективного, так і діалогічного (вчитель - учень);
 - чітко індивідуалізує свої контакти-взаємодії;
 - завжди знає мету спілкування й розуміє, що в його власній поведінці сприятиме досягненню мети;
 - уміє вступати в діалог з опонентами, ставати на позицію іншого;
 - емпатійний (здатний допомагати іншим), повсякчас виявляє співчуття та співпереживання, у змозі виразно демонструвати це у формі реальної допомоги;
 - розуміє й сприймає кожного учня, адекватно оцінюючи його НЕДОЛІКИ й позитивне, що допомагає і встановлювати, й підтримувати продуктивні контакти. Знаючи ставлення учнів до себе, сприяє налагодженню зворотного зв'язку;
 - діалог з учнями веде невимушено, безпосередньо, в доброзичливому тоні;
 - уміє швидко й правильно орієнтуватись у конкретних ситуаціях і умовах спілкування;
 - володіє вмінням проектувати спілкування, визначити його зміст і засоби для передачі;
 - будує комунікацію так, щоб у ході взаємодії був наявний обмін враженнями, ідеями, уявленнями, настроєм, почуттями;
 - спілкуючись, демонструє свою ввічливість, привітність, толерантність, педагогічний такт, коректність;
 - він компетентна, ерудована людина з різнобічними інтересами та хобі, тобто людина, з якою цікаво вести спілкування на різноманітні теми;
 - ретельно готується до спілкування, наперед продумує його структуру, можливі реакції й результати;
 - враховує вікові та індивідуальні особливості своїх вихованців, сімейні обставини, здоров'я, темперамент і характер;

- створює сприятливі умови для успішного спілкування: приміщення, світло, музика, час;
- знає оптимальну відстань між собою та учнем, батьком чи колективом, дотримується її;
- відчуває психічний стан партнера завдяки його міміці й жестам, залежно від цього будує комунікацію;
- самостійний у висловленні суджень і висновків, ураховує неповторність спілкування;
- не поспішає приймати остаточне рішення, всебічно аналізує ситуацію; прийняте рішення доводить до логічного завершення;
- спілкуючись, уміє створювати навколо себе довірливу, теплу, миролюбну атмосферу;
- розмовляючи з учнем, завжди називає його ім'я;
- часто довіряє своїй інтуїції, яка має яскраво виражену професійну спрямованість;
- надає партнерам можливість спільно з ним шукати раціональні шляхи виходу із складної ситуації;
- бачить бар'єри в спілкуванні, розуміє їх причини, появу, шляхи уникнення й подолання;
- усвідомлює власні помилки та прорахунки і під час моделювання наступного спілкування враховує їх;
- бесіду веде з позиції «ми», що забезпечує єдність співрозмовників та причетність до вирішення проблеми.

Комунікативні закони

У комунікації, як і в системі мови, діють певні закони. Вони пов'язані із закономірностями процесу комунікації, психологічними особливостями учасників спілкування, їх соціальними ролями. Комунікативні закони не жорсткі, з плином часу можуть змінюватися, мають національну специфіку. Водночас за необхідності вони виявляються у будь-яких типах міжособистісного і масового спілкування, а тому їх можна вважати об'єктивними законами комунікації.

Комунікативні закони – найзагальніші нежорсткі тенденції, які наявні в усіх типах групового і масового спілкування. Реалізуються вони незалежно від того, хто конкретно спілкується, з якою метою, в якій ситуації тощо.

Російський мовознавець і фахівець з теорії та практики ефективної комунікації Й. Стернін виокремлює низку основних законів спілкування.

Закон дзеркального розвитку спілкування: співбесідники у процесі спілкування імітують стиль один одного. Ця імітація відбувається автоматично, підсвідомо. Наприклад, якщо в розмові хтось раптом починає говорити пошепки інші мимоволі звертають на це увагу і понижують гучність голосу. І навпаки. Дія закону віддзеркалення починається тоді, коли хтось із учасників спілкування відхиляється від його норм.

Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль: ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям. Тобто, чим більше комунікативних зусиль затрачає адресант, тим вища ефективність його мовленнєвого впливу. Досвід свідчить, що коротко висловлені прохання і розпорядження виконують з меншим бажанням, оскільки вони сприймаються як неввічливі, агресивні.

Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів: чим довше говорить мовець, тим неухважніші й нетерплячіші його слухачі. За даними дослідників, друга половина промови оратора завжди видається вдвічі довшою від першої, а остання десять хвилин – утричі довшими за перші десять. Отже, ефективне мовлення повинне бути коротким і тривати не довше десяти хвилин.

Закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її чисельності: чим більше людей слухає промовця, тим нижчим є середній рівень інтелекту аудиторії. Тобто в цьому законі знаходить своє втілення «ефект натовпу», який полягає в тому, що в натовпі людина гірше мислить логічно; домінує права півкуля головного мозку, яка «відповідає» за емоції.

Закон ритму спілкування: співвідношення говоріння і мовчання в мовленні кожної людини – величина⁹ постійна. У кількісному вияві вона становить приблизно 1 до 23. Отже, людина говорить менше, ніж мовчить. Цей закон діє в житті кожної людини чітко. Звичний ритм спілкування необхідно витримувати. У іншому разі з'явиться психічний неспокій, можливі стреси, погіршення настрою і загального стану здоров'я.

Співвідношення говоріння і мовчання варіюється залежно від багатьох чинників, насамперед професійних. Наприклад, учителі, викладачі, актори,

продавці та деякі інші категорії людей говорять багато, а тому потребують відпочинку від говоріння; люди похилого віку, хворі тощо, тобто «виключені» в силу обставин зі звичного ритму говоріння, потребують більшої уваги, «задіяності» в говорінні: вони повинні «набрати» певний обсяг спілкування. Ритм спілкування залежить від статі – жінки відчують більшу потребу в говорінні, ніж чоловіки; від віку – у дітей і у молоді величезна потреба у спілкуванні, у людей середнього віку вона зменшується, а в похилому віці знову зростає. Існує також національна специфіка реалізації закону. Мало розмовляють фіни, естонці, шведи, норвежці, народи Півночі; значно активніше спілкуються італійці, іспанці, французи. Українці належать до народів з великим обсягом словесного спілкування.

Закон довіри до зрозумілих висловлювань: чим простіше мовець висловлює свої думки, тим краще його розуміють і більше йому вірять. Йдеться про апеляцію до вічних і простих істин. Цей закон стосується також Форми висловлення згаданих істин: вона не повинна бути ускладненою.

Закон протягування критики: чим більше людина виділяється в оточенні, тим більше про неї лихословлять і критикують її учинки. Дію цього закону пояснюють психологічно: все, що привертає увагу, стає предметом обговорення; конкретизуються ж переважно на недоліках людей, що певним чином виділилися, з метою опустити їх до свого рівня. Американський фахівець з проблем спілкування Дейл Карнегі зазначав: «Не сварять лише пень від зрубаного дерева, ти ж не можеш стати пнем».

Закон самовиникнення інформації: у разі дефіциту інформації в певній групі спілкування інформація само породжується у вигляді чуток. Раз народившись, вони можуть стати причиною появи інших чуток.

Закон прискореного поширення негативної інформації: інформація негативного змісту має тенденцію до швидшого поширення, ніж позитивна. Дія цього закону пов'язана з підвищеною увагою людей до негативних факторів, оскільки позитивне швидко сприймають за норму і перестають обговорювати.

Закон створення інформації («зіпсованого телефону»): будь-яка інформація, яку передають у групі спілкування, спотворюється в процесі передавання.

Закон емоційної афіліації («зараження»): особи, які перебувають в однаковому емоційному стані, прагнуть об'єднатися в групи і спілкуватися один з одним. Збуджені люди створюють групи і навіть натовпи; люди в поганому настрої шукають друзів по нещастю; веселій людині хочеться спілкуватися з веселими людьми.

Закон мовленнєвого посилення емоцій: емоційні вигуки людини посилюють емоцію, яку ця людина переживає в даний момент. Встановлено, що словесна констатація емоції посилює її в півтора-два рази. Це явище активно використовують у пропаганді, рекламі, деяких медитативних і релігійних практиках.

Закон мовленнєвого поглинання емоцій: у разі послідовної вдумливої розповіді про емоцію, яку переживають, вона поглинається мовленням і щезає.

Висловлене у зв'язаній розповіді емоційне переживання і вислухане кимось «щезає» разом зі словами, використаними для розповіді. Слова ніби всмоктують емоцію, забирають її в людини. Це явище відоме як «поскаржитись комусь на життя».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Барильнік А. І. Громадянське виховання в умовах українського державотворення: (з досвіду роботи політико-правового клубу "Феміда") / А. І. Барильнік // Виховна робота в школі: наук.-метод. журн. – 2012. – № 5. – С. 25–29.
2. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навчальний посібник / І. Д. Бех - К.: «Академвидав». – 2009. – 248 с.
3. Бех І.Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. - 2014. - № 1. - С. 12-17
4. Браун Л. Имидж – путь к успеху / Л. Браун. – СПб.: Питер Пресс.- 1996. – 288 с.
5. Вишневський О. Сучасне українське виховання // О. Вишневський. – Л.: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти - 1996. – 345 с.
6. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич: Коло, 2006. – 608 с.
7. Гірник А. Конфлікти: структура, ескаляція, залагодження / Андрій Гірник.; УАДУ при Президентові України, Центр досліджень адм. реформи. - К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи». – 2003. – 172 с.
8. Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя: Навч. посібник для студ., викл., вчителів / В.М. Гриньова - Х. - 1996. – 243 с.
9. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти / В.М. Гриньова. – Х., - 1998. – 423 с.
10. Зайченко І.В. Педагогіка / І.В. Зайченко // Навчальний посібник. – К.: Освіта України. КНТ. - 2008. – 528 с.
11. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: Навч. посібник для вчителів, аспірантів, студ. серед. та вищих навч. закладів / І. А.Зязюн, Г. М. Сагач ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. - К. : - 1997. - 302 с.
12. Енциклопедія шкільного роду : (автобіографічні дані, спогади, роздуми) : в 4. т. / [автор ідеї, кер. О. А. Захаренко]. - С. Сахнівка, Корсунь-Шевченківського р-ну, Черкаської обл., 2000. Т III-IV : (1978-1998). - 502 с.
13. Енциклопедія шкільного роду: (автобіографічні дані, спогади, роздуми) : в 4. т. / [автор ідеї, кер. О. А. Захаренко]. - С. Сахнівка, Корсунь-Шевченківського р-ну, Черкаської обл., 2000. Т. I-II : (1937-1976). - 364 с.
14. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик. – М., 1987. – 190 с.
15. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навчальний посібник / С.Г. Карпенчук. – К.: Вища школа. - 2005. – 180 с.
16. Киричук О. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України / О. Киричук // Виховний процес в національній школі: теорія і практика. – Ч.1 - 1993. – 218 с.

17. Коменський Я. Очерк / Идея материнской школы / Я. Коменський. - Избранные педагогические сочинения. - М., 1995. – 483 с.
18. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції. – К.: Школяр, 1997.- 154 с.
19. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2007.- 447 с.
20. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А.Леонтьев. - М.,1979.– 44 с.
21. Лозова В.І., Троцько Г.В Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. Посібник / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Харків, 2002.
22. Макаренко А.С. Лекции о воспитании / А.С. Макаренко. – М.: Издательство политической литературы, 1990 – с.416 с.
23. Макаренко А.С. Педагогическая поэма / Сост., вступ. ст., примеч., пояснения С.Невская / А.С. Макаренко. – М.: ИТРК, 2003. – 736 с.
24. Максимюк С.П. Педагогіка : Навчальний посібник / С.П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
25. Максимюк С.П. Виховання особистості в колективі / С.П. Максимюк. – Рівне, 2001. – 124 с.
26. Матейчек З. Родители и дети: Книга для учителя / З. Матейчек. - М.: Просвещение, 1992.
27. Матяшук В.П. Сучасне патріотичне виховання в школах України / В. Матяшук. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 384 с.
28. Мельничук С.Г. Педагогіка (Теорія виховання) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Г.Мельничук ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України. – К. : Слово, 2012. - 285 с.
29. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка / Н.Є. Мойсеюк. – К. : КДНК, 2001. – 263 с.
30. Науково-методичні матеріали до проведення семінарсько-практичних занять з курсу «Педагогіка» / За ред. В.І.Лозової. – Харків: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1998. – Ч. 1. Теорія виховання. – 50 с.
31. Педагогіка : навч. посіб. / О.А. Пермяков, В.В. Морозов. – 3-тє вид., виправл. і доповн. - К. : Знання, 2012. - 198 с.
32. Педагогіка у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. - К., 2006. - 311 с.
33. Педагогіка: модульний курс : навч. посіб. для студ., аспірантів і викл. класич. й пед. ун-тів / І.П. Анєнкова, М.А. Байдан, О.А. Горчакова, В.М. Руссол. – Львів : Н. Світ. – 2011. – 566 с.
34. Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге вид., стер. – К. Знання-Прес, 2006. – 700 с.
35. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А. Зязюна. - К., 1997. – 289 с.
36. Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди. - К. : Вища школа, 1972. – 144 с.
37. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн.- М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.2: Процесс воспитания. – 256 с.

38. Родинно-сімейна енциклопедія: Навч.-метод. посібник для вищих навчальних закладів і загальноосвітніх шкіл. - К.: Богдана, 1996. – 643 с.
39. Слово до нащадків / О. А. Захаренко ; [упоряд. Н. М. Чепурна]. - К. : СПД Богданова А. М., 2006. - 216 с.
40. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. Навч.-метод. посібник / М. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
41. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / В. Сухомлинський. - К.: Рад. школа, 1960. – 243 с.
42. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. // Педагогіка: Хрестоматія / Уклад: А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2006. – 50 с.
43. Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів : Матеріали наук.-практ. конф., 30 - 31 берез. 2006 р., Київ. Ч. 3 / ред.: І. Д. Бех; АПН України. Ін-т пробл. виховання, Укр. держ. центр позашк. освіти. - К. : Грамота, 2006. - 184 с.
44. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. / Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. – К., 2008. – 415 с.
45. Традиційне родинне виховання українців: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Умань: РВЦ «Софія», 2010. – 239 с.
46. Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник. / М.М. Фіцула. – 3-тє вид., стереотип. - К. : Академвидав, 2009. – 560 с.
47. Цінності освіти і виховання: Науково-методичний збірник / За заг. редакцією О.В.Сухомлинської. - К., 1997. – 315 с.
48. Школи нового типу в Україні. - К.: ІСДО, 1996. – 168 с.
49. Ягупов В.В. Педагогіка / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 294 с.
50. Ярощук Л.Г. Методика виховної роботи. Навч.-метод. комплекс / Л. Ярощук. – К : Видавничий дім «Слово», 2012. – 320 с.
51. Електронний архів «А.С. Макаренко» [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm>
52. Мешко Г.М. Вступ до вчительської професії [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://pidruchniki.com/16170701/pedagogika/vstup_do_pedagogichnoyi_profesiyi
53. Наказ «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді» [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
54. Ніколаєнко С.І. Конфлікти у педагогічній взаємодії та способи їх розв'язання [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11067/2/Konflikty%20pedaqoqi%20cni.doc>
55. Тверезовська Н.Т., Сидоренко В.К. Методологія педагогічного дослідження [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://pidruchniki.com/1504080761401/pedagogika/metodologiya_pedagogichnogo_doslidzhennya

Інформаційні ресурси

1. <http://www.mon.gov.ua/> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України;
2. <http://www.pu.ac.kharkov.ua/> – Сайт Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;
3. <http://nbuv.gov.ua/> – Сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського;
4. <http://www.dnpb.gov.ua/> – Сайт Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського;
5. <http://korolenko.kharkov.com/> – Сайт Харківської державної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка;
6. <http://www.osvita.org.ua/> – Освітній портал – освіта в Україні, освіта за кордоном;
7. <http://ostriv.in.ua/> – Освітній шкільний інтернет-портал «Острів знань»;
8. <http://www.edu-post-diploma.kharkov.ua/> – Офіційний сайт Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти»;
9. <http://guonkh.gov.ua/> – Офіційний сайт Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації;
10. <http://www.gumer.info/> – Библиотека Гумер – гуманитарные

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук С.Г. Педагогіка (Теорія виховання) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Мельничук С.Г. – К. : Слово, 2012. – 285 с.
2. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання / В.І. Лозова, Г.В. Троцько : навч. посібник / Харківський державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – 2-ге вид., випр. і доп. – Харків : «ОВС», 2002. – 400с.
3. Омеляненко В.Л. Педагогіка: завдання і ситуації: Практикум / Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І., Вовк Л.П. ; 2-ге вид., випр.. – К. : Знання-Прес, 2006. – 423с.
4. Педагогіка: баз. підруч. для студ. вищ. навч. закладів III-IV рівнів акредитації / кол. авторів; за ред. І.Ф. Прокопенка; худож.-оформлювач В.М. Карасик. – Харків : Фоліо, 2015. – 572с.
5. Самошкіна Н.В. Навчальні ігри з педагогіки / Самошкіна Н.В. : навчальний посібник до практичних занять. – Харків, 2011. – 188с.

Навчально-методичний посібник

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

Укладач:

кандидат педагогічних наук, доцент
Башкір Ольга Іванівна.

За загальною редакцією:

доктора педагогічних наук, професора
Золотухіної Світлани Трохимівни

Комп'ютерна верстка: Башкір О.І.

Коректор: Башкір О.І.

Підписано до друку 8.04.2016. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 2,46

Тираж 30 прим.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Україна, 61002, м.Харків, вул.Артема, 29